

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кваліфікаційна робота магістра

на тему **УКРАЇНО-БОЛГАРСЬКІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ В АНТРОПОНІМІЇ
ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0358-2-у-з,
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

Л. І. Мінкова

Керівник канд. філол. наук, доц. І. І. Ільченко

Рецензент канд. філол. наук, доц. С. В. Сабліна

Запоріжжя

2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*
Кафедра *української мови*
Рівень вищої освіти *магістр*
Спеціальність *035 “Філологія”*
Освітня програма *“Українська мова та література”*
Спеціалізація *035.01 “Українська мова та література”*

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри української мови

Христіанінова Р.О.

24 жовтня 2018 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студентці

Мінковій Людмилі Івановій

1. Тема роботи *Україно-болгарські взаємозв'язки в антропонімії Запорізького краю*, керівник роботи *Ільченко Ірина Іванівна*, кандидат філологічних наук, доцент, затверджені наказом ЗНУ від 24 травня 2019 р. № 782-с.
2. Строк подання студентом роботи – 08.12. 2019 р.
3. Вихідні дані до роботи: *наукові праці Г. С. Бучка, В. А. Герасимчук, В. О. Горпинича, Ю. К. Редька, М. М. Торчинського, М. Л. Худаша та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити).
  1. *Теоретичні засади антропонімії.*
  2. *Структурно-семантичні особливості антропонімів.*
  3. *Лексико-семантична класифікація прізвищ Запорізького краю.*
  4. *Моделі творення прізвищ.*

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Ільченко І. І., доцент	24.09.18	24.09.18
Перший розділ	Ільченко І. І., доцент	04.11.18	04.11.18

Другий розділ	Ільченко І. І., доцент	04.06.19	04.06.19
Висновки	Ільченко І. І., доцент	04.11.19	04.11.19

6. Дата видачі завдання – 24.09.2018 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

<i>№ з/п</i>	<i>Назва етапів кваліфікаційної роботи</i>	<i>Термін виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Вересень – жовтень 2018 р.	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Жовтень – листопад 2018 р.	Виконано
3.	Написання вступу	Лютий 2019 р.	Виконано
4.	Підготовка розділу 1 “Теоретичні основи дослідження антропонімії”	Березень – травень 2019 р.	Виконано
5.	Написання розділу 2 “Лексико-семантична класифікація болгарських антропонімів Запорізького краю”	Травень – вересень 2019 р.	Виконано
6.	Робота над розділом 3 “Способи творення антропонімів”	Жовтень 2019 р.	Виконано
7.	Формулювання висновків	Листопад 2019 р.	Виконано
8.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Грудень 2019 р.	Виконано
9.	Захист роботи	Січень 2020 р.	

Студент

Л. І. Мінкова

Керівник роботи

І. І. Ільченко

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер

Л. М. Стовбур

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Україно-болгарські взаємозв’язки в антропонімії Запорізького краю” містить 62 сторінки.

Для виконання кваліфікаційної роботи дібрано 400 антропонімів, опрацьовано 83 наукових джерела.

Об’єктом дослідження були прізвища болгарського походження, зафіксовані на території Запорізької області.

Предметом вивчення були походження та способи творення прізвищ Запорізького краю.

Мета роботи: структурно-семантичний аналіз болгарських прізвищ Запорізької області.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

- 1) розкрито теоретичні засади антропонімії;
- 2) виявлено структурно-семантичні особливості антропонімії Запоріжжя;
- 3) здійснено лексико-семантичну класифікацію прізвищ Запорізького краю;
- 4) з’ясовано моделі творення прізвищ.

Дослідження велося із застосуванням описового **методу**, що передбачає лінгвістичне спостереження, узагальнення та класифікацію матеріалу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ньому уперше досліджено українсько-болгарські взаємозв’язки в антропонімії Запорізького краю, проведено структурно-семантичний аналіз прізвищ болгарського походження.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані для укладання антропонімічних атласів та словників, вивчення курсів дериватології та історичної лексикології.

Ключові слова: АНТРОПОНІМ, ГІДРОНІМ, ОНІМ, ОНОМАСТИКА, ПОЕТОНІМ, ТОПОНІМ

ABSTRACT

The Master's Degree in “Ukrainian and Bulgarian interrelations in the Anthroponymy of the Zaporizhzhya Region” contains 62 pages.

400 anthroponyms were selected for the qualification work, 83 scientific sources were processed.

The object of the study were the names of Bulgarian origin recorded in the territory of Zaporizhzhya region.

The subject of study were the origin and ways of creating the names of Zaporizhzhya region.

The aim structural and semantic analysis of Bulgarian surnames of Zaporizhzhya region.

During the research the following **tasks** were performed:

- 1) theoretical foundations of anthroponymy have been revealed;
- 2) structural and semantic features of anthroponymy of Zaporizhzhia are revealed;
- 3) the lexical-semantic classification of the names of Zaporizhzhya region was made;
- 4) model of last name creation is found out.

The study was conducted using a descriptive **method** that involves linguistic observation, generalization and classification of material.

Scientific novelty of the work is that it first explored the Ukrainian-Bulgarian interrelations in the anthroponymy of the Zaporizhzhya region, and conducted a structural-semantic analysis of the names of Bulgarian origin.

Application Field. The results of the study can be used to construct anthroponymic atlases and dictionaries, to study derivatology courses and historical lexicology.

Keywords: ANTHROPONYM, HYDRONYM, ONYM, ONOMASTICS, POETONYM, TOPONYM

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОНІМІЇ.....	10
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ БОЛГАРСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ.....	16
2.1. Відапелятивні назви.....	18
2.2. Відонімні назви.....	32
РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ ТВОРЕННЯ АНТРОПОНІМІВ.....	42
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Онiми є частиною iсторiї не тiльки українського, а й будь-якого iншого народу, адже вони вiдображають його побут, звичаї, традицiї, вiрування, iсторичнi, культурнi та етнiчнi зв'язки. Онiми з давнiх-давен привертали увагу вчених. Їх походження, значення, зв'язок з iсторiєю людства вивчають представники рiзних галузей науки.

Насамперед, ономастика є об'єктом дослiдження для мовознавцiв. Онiми є важливою складовою мiкросвiту i мають велике значення для виявлення неповторних мовних компонентiв.

Початок наукових дослiджень з української антропонiмiї цiлком закономірно пов'язують iз працями А. Степовича, М. Сумцова, В. Охримовича, І. Франка, Л. Гумецької, Ю. Редька, П. Чучки, І. Сухомлина. Система прiзвищ, яка об'єднує в собі рiзноманiтну єднiсть внутрiшнiх та зовнiшнiх чинникiв, є цiнним джерелом для вивчення iсторичних процесiв, що вiдбувалися у мовнiй структурi прiзвищ; для визначення характерних словотвiрних тенденцiй у структурi онiмiв як компонентiв лексичної системи. У цьому вiдношеннi антропонiмiя окремих iсторичних та етнографiчних рiгiонiв є особливо вдячним дослiдним матерiалом. Одним iз таких рiгiонiв є надвеликолузький, який входив колись до володiнь козацького Запорозжя.

Проте й досi небагато лiнгвiстичних розвiдок, у яких би цiлiсно дослiджувалася антропонiмiя конкретного рiгiону: Закарпаття (докторська дисертацiя П. Чучки), прiзвища Середньої Надднiпрянщини (І. Сухомлин), Бойкiвщини (Г. Бучко), Лемкiвщини кiнця XVII – поч. XIX ст. (С. Панцьо), Буковинського Приднiстров'я (Л. Тарновецька), Верхньої Надднiстрянщини (І. Фарiон), Нижньої Надднiпрянщини (І. Ильченко), Гуцульщини (Б. Близнюк), Середнього Полiсся (І. Козубенко), пiвнiчного Степу (Т. Марталого).

Актуальнiсть дослiдження визначається необхіднiстю детального аналізу україно-болгарських взаємозв'язкiв в антропонiмiї Запорiзького

краю, відсутністю ґрунтовних наукових досліджень, присвячених лексико-стилістичному аналізу антропонімікону Запоріжжя. Теоретично важливим і актуальним видається зв'язок досліджуваної теми із загальними проблемами української ономастики.

Об'єкт дослідження – прізвища болгарського походження, які були зафіксовані на території Запорізької області.

Предметом дослідження є походження та способи творення прізвищ Запорізького краю.

Мета дослідження – структурно-семантичний аналіз болгарських прізвищ Запорізької області.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- 1) розкрити теоретичні засади антропонімії;
- 2) виявити структурно-семантичні особливості антропонімії Запоріжжя;
- 3) здійснити лексико-семантичну класифікацію прізвищ Запорізького краю;
- 4) з'ясувати моделі творення прізвищ.

Методи дослідження: у роботі основним є описовий метод, з його універсальними прийомами спостереження, систематизації та інтерпретації мовних фактів і явищ. Застосовано також елементи компонентного та стилістичного аналізу для встановлення значеннєвої та функціонально-стилістичної специфіки антропонімів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому уперше досліджено українсько-болгарські взаємозв'язки в антропонімії Запорізького краю, проведено структурно-семантичний аналіз прізвищ болгарського походження. Це дає можливість простежити основні тенденції становлення місцевої антропонімної системи та структурно-функціонального навантаження самих прізвищ.

Практичне значення дослідження: його результати можуть бути використані для укладання антропонімічних атласів та словників, вивчення

курсів дериватології та історичної лексикології, в узагальнюючих працях з історичної української антропонімії, на факультативних заняттях та засіданнях лінгвістичного гуртка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОНІМІЇ

Антропонімія має давню історію та є важливою частиною лінгвальної дійсності. Уже в «Лексиконі словенороським» Памва Беринди 1627 р. поряд із загальними назвами подаються тлумачення особових імен. Проте вік антропоніміки як окремої наукової галузі ономастики досить молодий і, на думку багатьох мовознавців, вимірюється тільки кількома десятками років. За словами І. Франка, імена та прізвища «здавна признані немаловажним матеріалом як для філолога для пізнання самої структури язика, так і для історика та етнолога» [48, с. 391].

Наймолодшим класом антропонімів є прізвища, які відзначаються особливо багатою історичною та лінгвістичною інформативністю. І. Франко вказував на той факт, що «прізвище виникає в суспільстві, яке досягло відповідного рівня розвитку. У країнах стародавнього світу, наприклад, у Єгипті, Сирії, Ізраїлі, як і в слов'ян, особа задовольнялась одним іменем. У греків, які сягнули значно вищого рівня цивілізації, уже в гомерівських часах бачимо сильно зарисований дуалізм, тобто звичай називати чоловіка не лише його власним ім'ям, але надто ще для відрізнення від інших із таким самим іменем, відповідно змодифікованим іменем його батька» [48, с. 392].

Перші спроби вивчення українських прізвищ і прізвиськ відносяться до останніх десятиліть ХІХ – початку ХХ ст. У цей час була опублікована стаття М. Сумцова «Малорусские фамильные прозвания». За ними виходять окремі дослідження В. Ястребова «Малорусские прозвища Херсонской губернии», стаття В. Охримовича «Про сільські прізвища». У 1906 році у Львові з'явилася знаменита праця І. Франка «Причинки до української ономастики», в якій автор досліджує українські прізвища ХVІ ст. Він згадує німецьких

дослідників ономастичній галузі, розширює та доповнює наукові дослідження, що започаткував М. Сумцов.

Упершій половині ХХ століття, особливо в 20-ті роки, з'явилося кілька робіт, присвячених проблемам української антропоніміки. Поряд із І. Франком варто згадати українського мовознавця В. Сімовича. Так, у праці «Українські прізвища з хресних імен» (1943 р.) він розглядає утворення прізвищ від чоловічих та жіночих хресних назв, згрубілих та здрібнілих форм особових імен [цит. за 22, с. 15].

У 60-80-х роках ХХ століття розпочинається комплексне наукове вивчення української антропонімії. Це роботи, присвячені теоретичним питанням становлення української антропонімії (А. Залеський), антропонімії (П. Чучка), словотвору українських прізвищ і структурним типам антропонімів (О. Неділько, В. Німчук, Ю. Редько, О. Ткаченко, В. Франчук).

Вивченню регіональної антропонімії також приділяється значна увага. Праці, в яких приділялася увага дослідженню функціонуванню власних назв, почали з'являтися у Запоріжжі в другій половині ХХ ст. Цілком очевидно, що історія формування нижньонаддніпрянської антропонімії не може розглядатися без належного врахування тих факторів взаємовпливу і взаємозв'язку, які мали місце в минулому і які виразно виявляються в їх розвитку із сусідніми діалектно-ономастичними ареалами (Полісся, Волинь, Поділля) [40, с. 34].

Антропонімія Запорізького регіону, як і всієї України, сформувалася в процесі складного історичного розвитку. Численні племена і народи за довгі століття свого перебування на території Нижньої Наддніпрянщини залишили свої назви, пов'язані не тільки з природнокліматичними умовами і господарським побутом, але й з окремими історичними подіями.

Історія Великого Лугу сама по собі складна й суперечлива. Мабуть, важко знайти ще такий регіон, який зазнав би стільки міграцій народів, які спричинилися до корінних змін у політичному, соціально-економічному і культурному житті краю. Проте вони, як і історична строкатість етнічних

комплексів Нижньої Наддніпрянщини, не пішли в небуття, а знайшли відображення в мовних фактах, що часто накладалися на попередні, поступово пристосовуючи їх до нових мовних стосунків [22, с. 6].

Степова територія здавна привертала увагу дослідників складними етногенетичними і міграційними процесами, що відбувались у Північному Надчорномор'ї, адже вона приваблювала численні племена в першу чергу своїми природно-географічними умовами: межуванням лісостепової й степової зон, м'яким кліматом, водною артерією – Дніпром із великою кількістю приток і виходом до Чорного та Азовського морів. Подібні фізико-географічні умови сприяли співіснуванню на цьому місці землеробських поселень і поселень народів-кочовиків. Кімерійці, скіфи, сармати, готи, різні тюркомовні народи і, нарешті, слов'яни – ось неповний перелік надчорноморських етносів, назви яких дійшли до наших часів з різних історико-географічних джерел. Кожен з цих народів (незалежно від часового відрізка перебування на даній території) мав свою культуру, релігію і, звичайно, мову, за допомогою якої здійснювалась не тільки комунікативна, а й номінативна функція в процесі називання.

Дослідженню антропонімії Середньої Наддніпрянщини були присвячені праці І. Сухомлина: «Походження українських прізвищ у говорах Середньої Наддніпрянщини», «Діалектно-територіальна лексика як джерело творення українських прізвищ Середньої Наддніпрянщини».

У роботі Ю. Редька «Сучасні українські прізвища» (1966) використовується матеріал, який був зібраний зі всіх областей України і безпосередньо Запорізької (у зборі матеріалу активну участь брали студенти філологічного факультету Запорізького національного університету, а також його викладачі – М. Чемерисов та В. Чабаненко). Автор детально розглядає семантику твірних основ цих прізвищ, виділяючи чотири основні лексико-семантичні групи:

1. Прізвища, утворені від особових власних імен – чоловічих і жіночих;
2. Прізвища, утворені від топонімів, етнонімів, які вказували на походження або місце проживання;

3. Прізвища за соціальною (класовою) належністю або за постійним заняттям (професією);

4. Прізвища, утворені від якоїсь індивідуальної ознаки (фізичної чи психічної властивості) їх першого носія [37, с. 9].

На сьогодні маємо велику кількість праць, присвячених дослідженню практичного використання різних антропонімічних класів.

Найбільшу кількість праць присвячено функціонуванню антропонімів в літературному тексті: І. Ільченко «Вплив християнства на антропонімікон Надвеликолужжя», «Прізвища іншомовного походження Надвеликолужського регіону», І. Ільченко та Л. Дука «Стилістичні функції антропонімів у романах “Орда” та “Мальви” Р. Іваничука». Досить ґрунтовно розкрила питання історичного розвитку антропонімів І. Ільченко в дисертації «Антропоніми Нижньої Наддніпрянщини в її історичному розвитку (Надвеликолужський регіон)», аналізу піддано 2 500 прізвищевих назв, зафіксованих в історико-етнографічних джерелах, та 6 000 сучасних прізвищ Нижньої Наддніпрянщини.

Найчастіше у поле зору дослідників Запорізького краю потрапляють виключно імена головних героїв твору, тоді як аналіз другорядних персонажів або імена історико-культурних осіб не стають предметом спеціального ономастичного аналізу. Однак подібні оніми є важливою складовою мікросвіту художнього твору і мають велике значення для виявлення неповторних компонентів індивідуального стилю письменника.

Цілком очевидно, що історія формування нижньонаддніпрянської антропонімії не може розглядатися без належного врахування тих факторів взаємовпливу і взаємозв'язку, які мали місце в минулому і які виразно виявляються в їх розвитку із сусідніми діалектно-ономастичними ареалами (Полісся, Волинь, Поділля, Слобожанщина). Оскільки діалектні слова – це своєрідний арсенал народної мудрості, то вони віками живлять всю складну систему української антропонімії, бо самі народні говірки – це те центральне мовно-етнографічне середовище, де народжуються та визрівають народні,

часом кострубаті, прізвиська, що потім ставали основним ядром для утвердження різноманітними шляхами офіційних прізвищ людей [22, с. 23].

Перспективи розвитку антропоніміки виявляються в її нерозривному зв'язку з такими науками, як історія, етнографія, психологія, естетика. Для вирішення проблем антропоніміки та етногенезу дані антропонімічних досліджень мають важливе значення. Такий аналіз неможливий без розробки теоретичних питань, пов'язаних з особливостями і характером основних етапів розвитку ономастичної системи, з принципами антропонімічного районування, з оцінкою сучасного стану й перспектив подальшого розвитку антропоніміки [22, с. 12].

Антропонімія може бути неоціненним джерелом для вивчення етнічного складу, міграції населення в минулому, датування й локалізуванню писемних пам'яток, встановлення місцевих особливостей власних назв. Свідчення антропонімів є вагомими й для історії мови. Українські прізвища зберегли велику кількість слів, які, не закріпившись у їх основах, могли б безслідно зникнути.

Перспективи антропоніміки виявляються і в можливості та необхідності розвитку її у різних напрямках. Удосконалюються й аспекти антропонімічних досліджень: лексикологічний, лексикографічний, логічний, семасіологічний, термінологічний. Широке поле для дослідження дає порівняння онімів та апелювативів, виявлення специфічно ономастичного матеріалу на різних рівнях мови: фонетичному, графічному, морфологічному, словотвірному, лексико-семантичному, синтаксичному [34, с. 13]. І зараз продовжуються пошуки нових аспектів дослідження антропонімів, поглиблюється вивчення складових частин української антропонімічної системи в різні історичні періоди її розвитку. Маємо звернути увагу і на теперішній стан національної антропонімії. Особливої увагу потребує вивчення регіональної антропонімії, її зв'язків з діалектологією.

Отже, антропонімія Запорізького краю, як і всієї України, сформувалася в процесі складного історичного розвитку. Численні племена й народи за довгі

століття перебування на цій території залишили свої назви, пов'язані не лише з природно-кліматичними умовами і господарським побутом, а й з окремими історичними подіями.

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ БОЛГАРСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ

З огляду на багатонаціональний склад населення нашої країни, вивчення етнічних відносин та історії окремих етнічних груп в Україні було і залишається актуальним для вітчизняної науки. Серед етнічних меншин болгари посідають одне з перших місць за чисельністю. Наукові роботи вчених з історії болгарської діаспори вимагають історіографічного осмислення.

Нові засади українсько-болгарських взаємин, що виникли за часів відходу від тоталітаризму та чергової зміни світоглядних та ідеологічних орієнтирів, призвели в Україні до активізації громадського та культурного життя болгарської діаспори, а в Болгарії спричинили підвищення інтересу до проблем південноукраїнського анклаву та, як наслідок цього, до появи ряду спеціальних історичних розвідок [69, с. 400].

Болгари в Запорізький край переселялися не безпосередньо з Болгарії, а з проміжної території – з Молдови (тоді Бесарабії), в якій вони проживали тривалий час. Переселення завжди пов'язане з втратою деяких елементів своєї національної культури і побуту та набуттям чужих в нових умовах життя.

Протягом 1861-1863 рр. болгарськими переселенцями було засновано у Бердянському та Мелітопольському повітах Таврійської губернії 36 сіл, з яких до сьогодні залишилося у Запорізькому краї 29 поселень Бердянського, Приморського, Приазовського та Якимівського районів [35, с. 34].

Болгари відіграють помітну роль у формуванні поліетнічного складу населення області. Це третя за чисельністю національна громада. Болгарське населення у Запорізькій області за чисельністю поступається лише Одещині. За даними всеукраїнського перепису населення України 2001 року болгари за чисельністю етносу загалом посідали 6 місце, а в Запорізькій області – 3-є місце, за кількістю 27764 особи. Болгари компактно проживають переважно у селах Приморського, Бердянського, Приазовського районів, а також, селах

Олександрівка Якимівського та Велика Тернівка Мелітопольського районів та у м. Запоріжжі[9, с. 269].

Національно-культурна самобутність українських болгар підтримується численними національно-культурними товариствами, гуманітарними зв'язками з історичною Батьківщиною, що суттєво полегшується взаєморозумінням у болгаро-українських та україно-болгарських міждержавних взаєминах.

Варто пригадати, що у болгарській культурі поняття «прізвище» як спадкове сімейне іменування з'явилося зовсім недавно. Адже раніше людина, крім свого особистого імені, іменувалася за іменем батька, його прізвищем або по дідові. Історія становлення болгарських прізвищ починається в кінці ХІХ століття і повністю завершується тільки в середині минулого століття.

Болгари Запорізької області вже мали певний досвід пристосування до інших природних та соціальних обставин, бо переселялися з Болгарії спочатку в Молдавію, а потім – на Запоріжжя, і деякі фактори входження в нове життя. Вони, по-перше, вже мали прізвища, що полегшувало їх ідентифікацію, а по-друге – навчилися селитися на нових землях компактними поселеннями (селами) уже сформованими громадами на суміжній території, що полегшувало їхнє облаштування, спілкування, взаємодопомогу, захист, виживання і збереження.

Територія Запорізької області, як і всі інші раніше незаселені регіони України, заселяли люди українського, російського, болгарського, польського, білоруського походження з уже готовими ще до переселення прізвищами, що утворилися в своєму рідному материнському мовнодіалектичному середовищі, яке й зумовило їхню семантичну базу, етимологічне значення, способи творення і морфемну будову. Тому прізвища переселенського типу для дериватолога регіональної антропоніміки несуть достовірну і вмотивовану інформацію перш за все про морфемну будову.

Варто зазначити, що справочинство державних канцелярій в ті часи було російськомовним не лише губерніях, але й в повітах. Тому прізвища та імена переселенців і з українських, і з білоруських, і з болгарських регіонів в

південній Україні записувалися в усіх офіційних документах лише російською мовою, що фактично ставало засобом тотальної русифікації всього антропонімікону, який тільки-но почав формуватися в південноукраїнських землях.

За семантикою твірної основи болгарські прізвища Запорізького краю поділяємо на певні групи:

1. Відапелятивні назви (похідні від загальних назв);
2. Відонімні назви (ті, що походять від власних назв).

2.1. Відапелятивні назви

У антропонімії Запорізької області виділяємо назви, що сформувались на базі апелятивів. Відапелятивний онім – це власна назва, утворена від апелятивного слова або словосполучення (субстантива, ад'єктива, дієслова) без деривації, з деривацією, шляхом складання.

Етимологічний аналіз засвідчив, що семантичну базу болгарських прізвищ Запорізького краю сформували такі групи апелятивної лексики: болгарська реміснична, професійна лексика; етноніми; назви соціального стану людини; терміни спорідненості; назви осіб за внутрішніми та зовнішніми ознаками; назви осіб за кольористичною та локативною ознакою; назви осіб за локативною ознакою; флористичні та фауністичні назви; назви абстрактних понять.

1. Болгарська реміснична, професійна лексика, яка побутувала в допрізвищеву епоху в формі назв занять, професій, ремісництв і відображала рівень побуту та виробництва тодішнього болгарського етносу. Прізвища, утворені від назви професії, легко передавалися нащадкам і ставали спадковими, бо і сама професія часто переходила із покоління в покоління.

Арабаджі – побутує в с. Луначарському (3 прізвищанти), в болгарських селах Трояни, Полоузівка та Андрівка не фіксується. Співвідноситься з апелятивом *арабаджия* турецького походження, який

активно вживається в болгарській мові з двома значеннями: 1. «візник, візниця, тягловий візник»; 2. «стельмах». Апелятив *арабаджия* співвідноситься з етнонімом *араб* [78, с. 9].

Бакарджиев – побутує в с. Трояни (3 прізвищанти) та Луначарському (15), прізвище співвідноситься з апелятивом *бакърджия* турецького походження, що ввійшов до лексичного фонду болгарської лексики зі значенням «мідяр» [78, с. 16].

Берднік – побутує в Луначарському (3 носії), співвідноситься з *бърдо* «пагорб, височина» [78, с. 49].

Ковачів – побутує в с. Софіївка та Преслав (2 прізвищанти), має форму присвійного прикметника з формантом *-ев* (українізований *-ів*), утвореного від основи *ковач-* із значенням особи. Порівняймо в болгарській мові іменник *ковач* «коваль», *ковачество* «ремесло коваля», *ковачница* «кузня, наковальня», прикметник *ковачески* «ковальський» [78, с. 360].

Кок – побутує в с. Софіївка (1). З іменником *кок* «кухар на кораблі» не співвідноситься. В болгарській мові *кок* – це спеціальна дамська зачіска. Звідси, дієслово *кокетирам* «кокетувати» [78, с. 362]. Можливо, *коком* називали і майстра, який робив ці дамські зачіски. А звідси метонімічна антропонімізація апелятивного іменника *кок* із значенням особи в прізвище.

Котляр – побутує в Андрівці (3), співвідноситься з апелятивами *котлар* «казаняр, котельник», *котларница* «котельська майстерня», *котларство* «котельна справа», *котле* «казанок», а також з ад'єктивами *котларски* і *котлен* «котельний». Професійна назва *котлар* безпосередньо способом семантичної антропонімізації трансформувалася в прізвище [78, с. 376]. Порівняймо українське прізвище *Котляр, Котляревський*.

Бошаров – побутує в Андрівці (1 прізвище). Можливо, тут відбулась фонетична заміна звуком [ш] звука [ч]. Тоді прізвище *Бошаров* можна співвідносити з *Бочаров* і апелятивом *бъчвар* «бондар», порівняймо в українській мові *бочкар* «бондар» і відповідно прізвище *Бочкар*. В апелятивній

лексиці субстантив *бъчвар* із значенням «особа за професією» утворився від субстантива *бъчва* «бочка» за допомогою суфікса особи *-ар* [78, с. 50].

Бонжуков – побутує в Андiрці (27). Прiзвище має посесивний формант *-ов*, що говорить про агентивний характер передформантної частини. З комахою *жук* не має нічого спiльного, бо в болгарській мові вона позначається словом *бръмбар*. Передформантна частина *бонжук* «хороший театральний посередник» сформувалася композитним шляхом болгарського метафоричного жаргонного слова *жук* «театральний посередник» і загальноживаного французького ад'єктива *bon* «хороший». Від неї утворилося прiзвисько *бонжук*, що послужило основою посесивного ад'єктива *бонжуков*, який трансформувався в прiзвище *Бонжуков* [78, с. 17].

Бузаджи – побутує в Софiївці (1). Спiввiдноситься з болгарським апелятивом *бозаджия* «виробник або продавець бози». *Боза* – безалкогольний напiй з проса [78, с. 37]. Русифікований варіант *бузаджи* із заміною болгарського [о] на російське [у] і усiченням фiналі *я[йа]* способом антропонiмiзації був трансформований в прiзвище *Бузаджи*.

Гайдаш – побутує в Троянах (1). Можливо, спiввiдноситься з апелятивом *гайда* «волинка» (рiд музичного iнструменту), від якого суфіксальним способом за допомогою суфікса *-аш* утворився апелятив *гайдаш* із значенням «особа, що грає на волинці», який способом семантичної антропонiмiзації трансформувався в прiзвище *Гайдаш*. Такого ж походження і прiзвище *Гайдар*, яке способом семантичної антропонiмiзації сформувалося на базі апелятивного субстантива *гайдар* «волинці», що утворився за допомогою суфікса *-ар*, із значенням «особа» від апелятива *гайда* [78, с. 99].

Кацай – побутує в Троянах (1) і Софiївці (16). В структурі прiзвища видiляється корiнь *кац-*, що в болгарських субстантивах *каца* «дiжка, чан», *кацар* «бондар, бочар», *кацарница* «бондарня, бочарня» [78, с. 349], а також давній слов'янський суфікс *-ай* із значенням особи. Можна допускати, що на болгарському мовному ґрунті від болгарського кореня *кац-* за допомогою слов'янського болгарського суфікса *-ай* утворився апелятив *кацай* із значенням

«бондар, бочкар», який способом семантичної антропонімізації трансформувався в прізвище *Кацай*.

Клінчев – побутує в с. Трояни (6). Має форму присвійного прикметника з формантом *-ев*, що говорить про агентивний характер передформантної частини прізвища *клінч-*. Співвідноситься з апелятивом *клинец* «цвях для кування коней» – метонімічно «особа, що підковує коней», а також з основою дієслова *клинча-*, *-чиш*, *-чеш*, українською *ухилитися*. Порівняймо також з цим коренем в болгарській мові віддієслівний іменник *клинчене* «ухилення від роботи» [78, с. 358]. Отже, прізвище *Клінчев* могло утворитися або від віддієслівного іменника *клинч* із значенням «особа, що схильна до ухилення від роботи», або від метонімічного *клинец* «особа, що підковує коней».

Ковачів – побутує в с. Софіївка (1). Має форму присвійного прикметника з формантом *-ев* (українізований *-ів*), утвореного від основи *ковач-* із значенням особи. Порівняймо в болгарській мові іменник *ковач* «коваль», *ковачество* «ремесло коваля», *ковачница* «кузня, наковальня», прикметник *ковачевски* «ковальський» [78, с. 360].

Тарабаєв – побутує в Полоузівці (1). Основа співвідноситься з апелятивом *тараба* «забори із досок», поширеним в народній болгарській мові, але із запозиченням з турецької [78, с. 1073]. Має форму генетичного посесива з формантом *-ев*, що передбачає агентивний сенс передформантної частини *тарабай*, яка, очевидно, утворилася від іменника *тараба* за допомогою агентивного суфікса *-ай* (*тарабай* – особа, що будує забори з дощок).

Як бачимо, більшість антропонімів цієї групи тюркського походження: *Арабаджі*, *Бакарджиев*, *Берднік*, *Бонжуков*. Оскільки Болгарія довгий час знаходилась під ігом Туреччини, то в болгарській мові прижилися і турецькі елементи в особових іменах і особливо в прізвиськах. Всі або майже всі вони вживалися в офіційній і неофіційній сфері, а тому мали розмаїту систему скорочених, зменшено-пестливих форм, які в свій час були використані як словотвірна база для прізвищ.

2. Етніонім – загальна назва для позначення будь-якого етносу (етнічної групи, племені, народу, національності) [6, с. 88]. Прізвища Запорізького краю можуть бути утворені як від назв слов'янських етносів (болгари, хорвати, серби), так і неслов'янських (арнаути, даки, черкези, мадяри).

Найбільш вживаним у цій групі і найпоширенішим болгарським прізвищем є антропонім *Даков*, який має аж 75 носіїв, у таких селах як Луначарське, Андрівка, Трояни. Прізвище співвідноситься з етніонімом *даки*, на основі якого сформувався ад'єктив *даков* із значенням належності, що потім субстантивувався і способом семантичної антропонімізації трансформувався в прізвище.

Черкез – побутує в Андрівці (8 носіїв), Осипенко (13), прізвище утворилося шляхом семантичної антропонімізації етніоніма *черкез* [78, с. 1160]. Наголос варіюється в залежності від говірки – в Осипенко *Черкѐз*, а в Андрівці *Черѐкз*. Етніонім *черкез* (= *черкес*) не належить до лексичного складу болгарської мови, а на Запоріжжя це прізвище принесли болгари.

Маджаров – побутує в Андрівці (5) та Полоузівці (2). Співвідноситься з болгарськими апелятивами *маджар*, *маджарин* «мадляр, угорець», *маджарка* «мадлярка, угорка», *маджарски* «мадлярський, угорський» [78, с. 416]. Від етніонімічної основи *мажар* спочатку утворився за допомогою посесивного суфікса *-ов* присвійний прикметник *маджаров*, який трансформувався в прізвище способом антропонімізації.

Арнаутов – побутує в с. Луначарському та Софіївка (6 прізвищантів), співвідноситься з народнорозмовним застарілим етніонімом *арнаутин*, *арнаут* «албанець», порівняймо з українською мовою *арнаутка* «сорт пшениці». Переносне значення «вперта людина», на наш погляд, могло також стати генетичною основою прізвища [78, с. 9].

Болгаров – побутує в Луначарському, вживається в Андрівці, Троянах, Полоузівці (3 носії). Співвідноситься з етніонімом *българин* «болгарин».

Горват – побутує в Полоузівці (4 прізвищанти), прізвище утворене семантичним шляхом від етніоніма *хорват*. Типовий зразок конверсії.

Семантична антропонімізація апелятива етнонімного походження. Заміна [x] на [z] спричинена екстралінгвальними і екстралінгвістичними факторами [78, с. 1148].

Сербов – побутує в Троянах (4), Луначарському (36) та Червонопіллі (1). Має форму посесивного ад'єктива. Морфемна структура: морф *серб-* і морф *-ов*. Словотвірна структура інша: *серб* (етнонім) → *Серб* (прізвисько) → *сербів син* (словосполучення) → *сербов* (субстантивований ад'єктив) → *Сербов* (прізвище). Апелятив *серб* (прізвисько) утворився семантичним способом. Лексема *сербов* в словосполученні *сербов син* є присвійним прикметником, що утворився за допомогою суфікса *-ов*. Субстантивований ад'єктив *сербов*, утворений шляхом субстантивації присвійного прикметника в процесі універбації, є прізвиськом, яке способом антропонімізації перетворилося в прізвище.

3. Назви соціального стану людини. Досить значна група прізвищ жителів Запорізького краю пов'язана з соціальною належністю свого першого носія. Це були назви, які чітко відрізняли окрему особу від її оточення: *кир* «господар», *волонтир* «волонтер», *бай*«пан», *хаджия* «паломник», *шентай* «сатана».

Байдалов – побутує в Андрівці (2), складається з двох компонентів: *бай* «пан» як форма звертання до старшої людини і сегмент *дал-*, який позначає особу. Судячи з усього, *байдал* є природним варіантом апелятива *байтал*, який має тюркське походження: *байтал* у всіх тюркських діалектах має значення «кобила», переносне «доглянута, здорова, квітуча (про дівчину, молоду жінку)». Щодо субстантивного кореня *дал*, то він у жодній тюркській мові не містить семантики «особа» [78, с. 36].

Волонтиров – побутує в Полоузівці (3), семантично співвідноситься із запозиченим з французької мови апелятивом *волонтир* в значенні «волонтер, доброволець», від якого за допомогою форманта *-ов* утворився присвійний ад'єктив *волонтиров*, що, субстантивувавшись, способом антропонімізації трансформувалася в прізвище *Волонтиров* [78, с. 75].

Кіров – побутує в Андрівці (2), має корінь *кир-*, що в апелятиві *кир* «господар», від якого утворився присвійний прикметник *киров* «той, що відноситься до кіра». Цей присвійний ад'єктив стосовно конкретної людини вживався як її прізвисько, яке з часом, субстантивувавшись, трансформувалось в прізвище способом семантичної антропонімізації.

Панков – побутує в Андрівці (21), Троянках (4), Червонополлі (3), Осипенко (2), Берестовому (1). Прізвище співвідноситься з апелятивом *панок* (здрібніле до «пан») [78, с. 637], від якого за допомогою посесивного суфікса *-ов* утворився присвійний ад'єктив *панков*, що, субстантивувавшись, способом антропонімізації трансформувався в прізвище *Панков*.

Панов – побутує в Трояках (1), Дмитрівці (5). Співвідноситься з апелятивом *пан* «пан» і утвореним від нього ад'єктивом *панов* «належить панові», який, субстантивувавшись, способом антропонімізації трансформувався в прізвище *Панов* [78, с. 637].

Кирков – побутує в Андрівці (10) та Луначарському (1). Прізвище співвідноситься з невідмінюваним турецького походження субстантивом *кир* «господар». Логічно, що від *кир* «господар» утворився присвійний прикметник *кирков*, який пізніше трансформувався способом семантичної антропонімізації в прізвище *Кирков* [78, с. 354].

Хаджолов – побутує в Луначарському (1). На перший погляд, значення цього болгарського прізвища має абсолютно нехристиянський сенс. Здається, що його коріння треба шукати в мусульманстві, де «хадж» означає паломництво в Мекку. У Болгарії ж, яка довгий час перебувала під гнітом турецького ярма, ця частина додавалася до прізвища людини, яка відвідала Єрусалим або інші християнські святині. Прізвище має форму генетичного присвійного ад'єктива з посесивним формантом *-ов*. Передформантна частина має агентивний характер. Семантично співвідноситься з апелятивом *хаджия* «паломник». Структурний сегмент *-ол-* можна частково пояснити структурою апелятива *хаджилък* «паломництво» [78, с. 1134].

Шайтанов – побутує в Андрівці (21), Троянах (5), Луначарському (1), Новотроїцькому (2), Дмитрівці (1) та Полоузівці (1). Має форму генетичного присвійного ад'єктива з посесивним формантом *-ов*. Співвідноситься з субстантивом *шентай* в тюркських мовах «сатана», «чорт». Він, очевидно, вживався переносно як оцінна назва особи і функціонував як прізвище, від якого утворився спочатку присвійний ад'єктив *шайтанов* (*шайтанов син*), а потім прізвище *Шайтанов*, що способом семантичної антропонімізації трансформувалося в прізвище.

4. Терміни спорідненості. Варто зазначити, що лексико-семантична група «назви спорідненості» час від часу привертає увагу дослідників. Адже такі найменування є найдавнішими за походженням, належать до традиційного шару лексики і пройшли довгий та складний шлях розвитку. Відображені в основах прізвищ лексеми з категорії особових назв тісно пов'язані з існуванням людей. Вони вказують на різні назви осіб за спорідненістю по прямій і непрякій лінії: *бає* «старший брат», *баща* «батько», *тейко* «батько, батя», *дедко* «дід», *дете* «дитина».

Баєв – побутує в с. Луначарському (3), в Софіївці (7), Осипенко (4). Співвідноситься з апелятивом *бає*, *бай*, *байо*, *байко*, *байно*, *байчо*, що вживаються в болгарському ліалектному та розмовному мовленні. Апелятив *бає* в діалектному мовленні має значення «старший брат» і вживається також як звертання до старшого брата або до чоловіка. Таке ж значення мають і варіантні форми *байко*, *байно*, *байо*. Скорочена форма *бай* від *байо* в словнику трактується як звертання до дорослого чоловіка [78, с. 15].

Бащеванжи – побутує в Луначарському (1 прізвищант). Співвідноситься з апелятивом *баща* «батько», який в прізвищі виступає кореневим морфом [78, с. 19].

Дедков – побутує в Троянах (2 прізвищанти). Співвідноситься з пестливою назвою апелятивного характеру *дедко* (*дедо*) в значенні «термін спорідненості» [78, с. 135], від якого суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ов* утворився присвійний прикметник *дедков*, який спочатку

субстантивувався, а потім способом семантичної антропонімізації трансформувався в прізвище.

Нейчев – вживається в Луначарському (4) та Софіївці (17). В діалектах болгарської мови живе іменник *тейко* чоловічого роду зі значенням «батько, батя» [78, с. 1075]. Прізвище від нього могло бути *Тейчев*. Тому не виключено, що в діалектах болгарської мови існує й слово *нейко*, від якого пішло прізвище *Нейчев*.

Дечев – побутує в Луначарському (13). Посесивний формат *-ев* говорить про агентивний характер передформантної частини *деч-*, семантику якої належить визначити. Можливо, основа якимсь чином співвідноситься з коренями апелятивів *дете* «дитина», *деца* «діти». Порівняймо корінь *деч-* в апелятивах *дечица* «дітлахи», *дечурлига* «дітвора» [78, с. 141].

5. Назви осіб за зовнішніми ознаками. Значну групу назв жителів Запорізького краю складають прізвища, основою для творення яких була характерна фізична ознака, що виділяла людину з її оточення (зріст, будова тіла, певні фізичні вади). Основою для творення прізвища могла бути як позитивна, так і негативна ознака. Проте більшість прізвищ такого роду мала насмішкуватий характер:

Дундалов – побутує в Троянах (29 прізвищантів). Корінь *дунд-* асоціюється з апелятивом *дунда* (зневажливе «товстуха, пампушка») [78, с. 176], а також з апелятивом *дундьо*. Якщо це так, то сегмент *-ал-*, можливо, з турецької мови, має негативне забарвлення і утворює апелятив *дундал* в значенні прізвиська «товстун», від якого утворився присвійний ад'єктив на *-ов*.

Каранетров – побутує в Луначарському (1). Складається з двох компонентів: *кара-* «чорний», *Петр* – ім'я грецького походження. В допрізвищевий період був композит *Каранетр* – ім'я або прізвисько («смуглий Петро»), від якого потім утворився ад'єктив *каранетров*.

Куцевляк – побутує в Луначарському (1). В болгарських словниках апелятивна лексема *куцевляк* не значиться. Проте, без сумніву, в цьому прізвищі вичленовується корінь *куц-* «кривий».

Топалов – побутує в Андрівці (2), Полоузівці (6), Троянах (1). Має форму присвійного ад'єктива з посесивним формантом *-ов*. Співвідноситься з апелятивом *топал* «покалічений, каліка» [78, с. 1083].

Вельчев – побутує в Луначарському (2), паспортний варіант *Вельчев* – в Дмитрівці (5). Прізвище має генетичну форму присвійного ад'єктива, вираженого посесивним формантом *-ев*. Тому передформантна частина *вельч-* наділена агентивною семантикою і складається з кореня *вель-* і суфікса *-ч-*. Формально можна зіставити її з основою ад'єктива *велик* «великий», але таке зіставлення мало ймовірно, оскільки йому заважає різне наголошення зіставляваних слів і неможливість пояснити перехід звука повного творення [и] в нульовий [13, с. 33].

Проаналізувавши цю групу прізвищ, переконуємося в словах В. Ястребова, що найбільш цікавий розряд прізвищ складають ті, що дають характеристику людини за її зовнішнім виглядом, фізичними ознаками і властивостями. Деколи вистачить одного влучного слова, щоб змалювати портрет відомої особи [цит. за 37, с. 64].

6. Назви осіб за внутрішніми ознаками. В цій групі виразна перевага лексем із позитивною семантикою (добрий, любий, розумний, чуйний), що дає змогу «намалювати» етнопсихічний портрет носія, де домінуючими є природні позитивні риси:

Драгалов – побутує в Троянах (1 прізвищант). Очевидно, що тут корінь *драг-* «любий, дорогий». У болгарській мові неповноголосся вказує на південослов'янські корні.

Новаков – зафіксовано в Андрівці (4), співвідноситься з апелятивом *новак* (новачок) в значенні «нова особа» [78, с. 538].

Міланов – вживається в Полоузівці (2). Співвідноситься з ад'єктивом *мил* «любий». Посесивний суфікс *-ов* говорить про агентивне значення основи, до якої він приєднаний: *милан* – особа, що характеризується ознакою кореня *мил-* «люба людина» [78, с. 443].

Мірчев – вживається в Троянах (5). Утворене за допомогою посесивного суфікса *-ев*, що свідчить про агентивний характер передформантної частини *мірч-*, корінь якого, можливо, співвідноситься з прикметником *мирєн* «мирний» [78, с. 436], але при цьому немає пояснення суті сегмента [ч].

Ушев – побутує в Андрівці (12), Луначарському (3). Має форму присвійного ад'єктива з посесивним формантом *-ев*. Передформантна частина *уш-* має агентивне значення, бо інакше до неї не приєднався б суфікс *-ев*. Співвідноситься з апелятивом *вухо*, очевидно в переносному значенні «особа, специфічна ознака якої виражається або словом *вухо*, або словом *слух*», порівняймо «вухо старої лоханки» «досвідчена, скритна людина».

Сучасні прізвища, у минулому прізвиська, відбили й негативні риси, які засуджувалися у народі: пияцтво, лінощі, скупість. На думку М. Л. Худаша, первісно такі імена надавалися з профілактичною метою, тобто були спрямовані на відвернення від дитини злої сили, а відтак і негативних рис:

Залож – побутує в Полоузівці (11 прізвищантів), Луначарському (2). В прізвищі генетично виділяється корінь *-лож-*, що співвідноситься з коренем *-льг-* в субстантиві *зальгалка* (переносне значення «обман, брехня»), в дієслові *зальгвам* «обманювати», в дієслові *зальжа* «обманути» [78, с. 224]. Порівняймо з болгарською мовою *-льжа* «обманювати, брехати», *льжа* «обман, брехня».

Венцев – побутує в Троянах (21), паспортний русифікований варіант *Венцов* в Троянах (4), Дмитрівці (1). Має генетичну форму присвійного ад'єктива, вираженого посесивним формантом *-ев(-ов)*. Співвідноситься, очевидно, з апелятивним субстантивом *венче* «віночок», що вживався переносно для оцінки особи (хлопець як віночок), який і ліг в основу прізвища через ряд трансформацій: *венче* «назва предмета» → *венче* «особа, прізвисько людини за цією ознакою» → *Венцев, Венцов* «прізвище».

Чулаков – побутує в Андівці (1), в Полоузівці (3), в Червонопіллі (3), має форму генетичного присвійного ад'єктива з формантом *-ов*. Співвідноситься з агентивним апелятивом *чулак*, оскільки за ним знаходиться посесивний суфікс *-ов*. І в прізвищі, і в апелятиві виокремлюється корінь *чул-*, який збігається за

структурою з іменником *чул* в значенні «жорстке, грубе покривало» [78, с. 1169]. Можливо, словом *чулак* називали грубу, «неотесану» особу, від якого утворився присвійний прикметник *чулаков*, що в словосполученнях на зразок «чулаков син» виконував функцію означення, а потім виокремився, субстантивувався і став вживатися як прізвисько, яке способом семантичної антропонімізації трансформувалося в прізвище *Чулаков*.

7. Назви осіб за кольористичною ознакою. Антропонімічна традиція визнає колір як одну з важливих ознак людини. Колір волосся, шкіри чи одягу мимоволі впадає в очі, запам'ятовується і створює смислову основу прізвища людини. Прізвища з семантикою кольору складають не велику, але різноманітну в структурно-семантичному відношенні групу:

Чернев – побутує в Полоузівці (9), Новопетрівці (1), Новотроїцькому (1). Має форму присвійного ад'єктива з посесивним формантом *-ев*. Семантично співвідноситься з ад'єктивом *черен* «чорний» [78, с. 1160].

Червенко – побутує в Полоузівці (8), Дмитрівці (2). Семантично співвідноситься з ад'єктивом *червен* «червоний», від якого в допризвищевий період за допомогою суфікса *-ко* утворилося особове ім'я *Червенко* [78, с. 1159].

Шарий – побутує в Луначарському (6), Берестовому (22), Осипенко (4), Червонопіллі (1). Співвідноситься з прикметником *шарий* в значенні «сірий, сіруватий» (в українській мові), «строкатий, різнокольоровий», «рукописний, гарний» (в болгарській мові) [78, с. 1172].

8. Назви осіб за локативною ознакою. До назв, що вказують на місце проживання людини, належать похідні у формі іменників або субстантивованих прикметників, що дають просторову або локативну характеристику:

Забалов – побутує в Полоузівці (6). Сформоване способом антропонімізації посесива *забалов*, утвореного за допомогою форманта *-ов* від основи *забало* в значенні особи, яка проживала «за балом».

Загорцев – побутує в Луначарському (2). Сформоване шляхом антропонімізації посесива *загорцев*, утвореного від субстантива *загорец* «особа, що живе за горою»: *гора* у болгарській мові означає «ліс» [78, с. 111].

Шопов – побутує в Андрівці (1), Троянах (15), Дмитрівці (2). Співвідноситься з апелятивом *шоп*, яке було прізвиськом селян Західної Болгарії, головним чином околиць Софії [78, с. 1178].

9. Флористичні назви. Г. Є. Бучко вважала, що антропоніми з первісною семантикою «флора» відображають дохристиянські культури [6, с. 184]. А на думку І. Д. Фаріон, надаючи новонародженим відповідні особові назви, батьки сподівалися передати дитині властивості цих дерев, злаків, кущів, які б мали виконувати побажальну чи охоронно-відстрашувальну функцію [47, с. 18]. М. Л. Худаш зауважував, що назви рослин уролі нехресних власних імен могли правити за символи хліборобського щастя [52, с. 38].

Бахчеванжи – побутує в Софіївці (2). Прізвисьце *Бахчеванжи* корелює із запозиченим з перської мови апелятивом *бахча*, що в болгарській мові вживається в значенні «бахча, город, фруктовий сад» (це дальна мотивація прізвиська) і з апелятивом *бахчеванджия* в значенні «бахчевник, огорожник» (це ближня мотивація прізвиська) [78, с. 19]. Фактично прізвисьце утворилося шляхом антропонімізації апелятива *бахчеванджия* і пристосування його до орфоепічної системи української мови (усічення сегментів [д], [йа]).

Цвятков – побутує в Полоузівці (1), Андрівці (2). Має форму присвійного ад'єктива з посесивним формантом *-ов*. Семантично співвідноситься з апелятивом *цвят* «цвіт, квітки, квіти» [78, с. 1151].

Чемширов – побутує в Троянах (4), Полоузівці (1). Основа прізвиська семантично співвідноситься з субстантивом *чемшир=чимшир* «самшит», тобто кавказька пальма [78, с. 1165], що вживається переносно як прізвисько людини за міцною статурою.

Гергінов – побутує в Полоузівці (3). Семантично співвідноситься з апелятивом *гергина* «квітка», що метафорично вживався як назва особи або прізвисько *гергин*, від якого за допомогою посесивного суфікса *-ов* утворився присвійний ад'єктив *гергінов*. Субстантивувавшись, він шляхом антропонімізації трансформувався в прізвисьце *Гергінов* [78, с. 120].

10. Фауністичні назви. Прізвища, що походять від назв тварин, зумовлені різними обставинами. Причинами могли бути зовнішня подібність людини до тварини, наявність певних рис, що вважаються характерними для якоїсь тварини. Хоча, як справедливо констатував Ю. К. Редько, зв'язок між твариною і вдачею чи зовнішністю людини існував не завжди, могли бути сотні інших причин, що викликали появу цих прізвищ [37, с. 76].

Тельчаров – побутує в Андрівці (7), в Троянах (80), в Софіївці (1), Дмитрівці (4), Осипенко (1), Берестовому (2). Співвідноситься з апелятивом *телчар* «телятник, працівник по догляду за телятами; пастух телят» [78, с. 1076], з назвою особи за заняттям. Цей апелятив вживався і для іменування батька, у якого народився син, а народженого хлопця називали «тельчарів син».

Гошев – побутує в Луначарському (1), Троянах (4), Андрівці (2). Співвідноситься з апелятивним субстантивом *гъсак* «гусак», ад'єктивом *гъши* «гусячий» [78, с. 125].

Зайков – побутує в Новопетрівці (1). Семантично співвідноситься з апелятивом *заек* «заєць».

11. Назви абстрактних понять. Ю. Редько зазначає, що зв'язок між семантикою цих загальних назв і переходом їх у власні назви повністю втрачений [37, с. 77]. Прізвища Запорізького краю походять від таких абстрактних іменників:

Дума – побутує в Луначарському (1 носій). Співвідноситься з апелятивом *дума* «слово» [78, с. 176], який вживався в функції прізвиська, на базі якого сформувався прізвище способом семантичної антропонімізації.

Залож – побутує в Полоузівці (11 прізвищантів), Луначарському (2). В ньому генетично виділяється корінь *-лож-*, що співвідноситься з коренем *-лъг-* в субстантиві *зальгалка* перен. «обман, брехня», в дієслові *зальгвам* «обманювати», в дієслові *зальжа* «обманути» [78, с. 224]. Порівняймо з болгарською *лъжа* «обманювати, борехати», *лъжа* «брехня, обман».

Отже, номенклатура цих семантичних груп склалася в болгарському середовищі і в складі прізвищ мігрувала спочатку в Молдавію, а потім в

Україну, і, незважаючи на сильний вплив української мовної стихії, в якій вони нині побутують, зберегли свій болгарський статус.

2.2. Відонімні назви

Поява відонімних утворень (відонімних дериватів, відонімних похідних, відпропріальних утворень) зумовлена прагненням мовців образно назвати певне явище, дію, передати смислові відтінки або експресію, для вираження яких у літературній мові немає спеціальних «готових» засобів, потребою порушити мовний автоматизм [8, с. 22].

Відонімні утворення – це слова, що мають своєрідну семантичну природу, зумовлену сутністю онімів-формантів, та функційне призначення. Вони належать до системних мовних і позасистемних мовленнєвих явищ, що ілюструють форми й шляхи розвитку мови окремого періоду й оновлюють словотвірні-образні можливості української мови.

Споконвічна взаємодія між українцями та болгарами знайшла відображення в антропонімії.

Болгари переселялись на територію Запорізької області не тільки з Болгарії, а й з сусідньої Молдови (Бесарабії), де вони проживали тривалий час. Переселення пов'язано з втратою деяких елементів своєї національної культури та побута. Оскільки болгари вже мали досвід переселення та пристосування к іншим умов проживання. По – перше, болгари вже мали прізвища, що спрощувало їх ідентифікацію, а по друге – вони селились вже сформованими спільнотами. Все це призвели до того, що болгарські прізвища складають велику групу серед антропонімів нашого регіону.

Усі відонімні прізвища болгарського походження Запорізького краю умовно розподіляються на такі підгрупи: відантропонімні та відтопонімні назви.

Відомо, що на початку розвитку людського суспільства люди не мали прізвищ, але навіть і в той період вони не могли обходитись без імені. Ясно, що коли виникла потреба у розрізненні людей, які мали однакові імена, а згодом у створенні постійних прізвищ, то першою базою для цього стали саме імена – переважно батька, матері або діда. Прізвища, утворені від власних імен, складають значну групу. Для творення їх послужило більше ніж двісті імен, хоч далеко не всі імена в однаковій мірі для цього використовувались [36, с. 115].

Відантропонімні прізвища мотивовані іменами, прізвищами чи прізвицьками. Як справедливо зауважує С. Толстая, «кожне слово по відношенню до мотивації має два виміри – внутрішній і зовнішній: воно може бути мотивованим, у ньому може бути репрезентована певна мотиваційна модель, і воно може бути мотивуючим, тобто саме мотивувати інші найменування» [43, с. 116].

Антропоніми, які є етимонами прізвищ Запорізького краю, поділяються на дві групи: імена слов'янського та неслов'янського походження (у повній суфіксальній формі та скороченій) та прізвицька. Кожна підгрупа репрезентується різною кількістю прикладів у антропонімії досліджуваного регіону.

Кількісно значну групу складають прізвища, утворені від імен у повній суфіксальній формі. Група відантропонімних болгарських прізвищ Запорізької області репрезентована назвами, які утворені від особових назв слов'янського (*Жадан, Петро, Іван*) та неслов'янського походження (*Димитр, Георгій, Андрій, Нікіта, Константин, Христофор, Аврам, Стойко, Ботьо, Пеньо*).

Більшість болгарських власних імен запозичена з православного календаря: *Ангел, Атанас, Іван, Марія*.

Варто зазначити, що серед чоловічих та жіночих імен, використаних для творення прізвищ, маємо поєднання різних за походженням антропонімів:

1. Імена грецького походження: *Петро(Петър), Димитр (Дімітр), Георгій, Андрій, Микита (Нікіта), Христофор, Богдан*;
2. Імена давньоєврейського походження: *Іоан (Іван), Аврам (Абрахам)*;

3. Імена латинського походження: *Костянтин*;

4. Імена давньоукраїнського походження: *Жадан*;

5. Імена болгарського походження: *Ботьо, Стоян, Добряна, Каша, Керана, Курта*.

В більшості в основу болгарських прізвищ покладені імена, які характерні для болгарського іменнослава, а саме: *Ангелов, Албенов, Атанасов, Бисеров, Боянов, Василев, Веселинов, Димитринов, Йорданов, Костадинов, Маринов, Митков, Стоянов*.

Жадан – побутує в Софіївці (5), Троянах (1), Дмитрівці (8), вживається в інших слов'янських мовах. Утворилося від давньослов'янського чоловічого імені дієприкметникового типу *Жадан*.

Петров – побутує в Андрівці (8), в Луначарському (11), Софіївці (2). Прізвище болгарське, оскільки носіями є особи болгарської національності. Морфемна структура – основа особового імені *Петър* + ад'єктивний суфікс *-ов*.

Петраш – побутує в Софіївці (1) та Новопетрівці (2). Морфемна структура – основа особового імені *Петро* + іменниковий суфікс *-аш*.

Димитров – побутує в Троянах (2), Осипенко (5). Співвідноситься з особовим ім'ям *Димитр (Дімітр)*, від якого за допомогою суфікса *-ов* утворився спочатку присвійний прикметник *дімітров*, а потім субстантивувався і способом семантичної антропонімізації трансформувався в прізвище.

Георгієв – побутує в Новопетрівці (1), Луначарському (32), утворене від особового імені *Георгій* за допомогою посесивного форманта *-ев*. Це прізвище є характерним для болгарської мови, але з однією особливістю – наголосом на *и*.

Андреєв (також зустрічається у джерелах *Андреев*) – болгарське прізвище, яке утворилось від чоловічого імені *Андрій*, побутує в Полоузівці (5).

Никитин – прізвище побутує в болгарському селі Трояни (3). Співвідноситься з особовим чоловічим іменем *Никита*. В словнику С. Илчева немає прізвища *Никитин*, але фіксується прізвище *Никитов*, яке співвідноситься і з особовим чоловічим іменем *Никит* (скорочене від *Никита*).

В болгарській мові є й жіноче ім'я *Никита*, але прізвище від нього автор не фіксує [70, с. 359]. Отже, від імен *Никит* та *Никита* посесивна форма в болгарській мові утворюється за допомогою форманта *-ов* (а не *-ин*).

Константинов – російське і болгарське прізвище, яке утворене від повної форми чоловічого імені *Костянтин*, побутує у Петрівці (1) та Полоузівці (3).

Христофоров – побутує в с. Петрівка (5), походить від особового чоловічого імені *Христофор*. Інколи зменшено-пестлива чи коротка форма зовсім витісняють повне ім'я – у Болгарії дуже мало *Христофорів*, але дуже багато *Христо*.

Іванов – болгарське прізвище, яке побутує в болгарських селах Полоузівка (1), Луначарське (3), Трояни (5). Прізвище *Іванов* у Запорізькій області функціонує і в українських селах. Із 62 носіїв прізвища *Іванов* на Запоріжжі лише один прізвищант наголошує своє прізвище на першому складі (*Іва́нов*) – це житель с. Миколаївки. Всі інші і в болгарських, і в українських селах мають наголос на *-ов* (*Івано́в*). В Болгарії вживається і *Іва́нов*, і *Івано́в*. Прізвище *Іванов* співвідноситься із староболгарським *Іоанъ*, що походить з єврейського в значенні «Бог милосердний» або «Божа благодать» [70, с. 218].

Аврамов – побутує в Андріївці (1), Новотроїцькому (3), сформувалося за допомогою посесивного суфікса *-овна* базі давньоєврейського біблійного імені *Абрам* (*Абрахам*) в значенні «батько багатьох народів» [70, с. 42]. Це прізвище дуже часто фіксується в болгарській ономастиці.

Стойчев – побутує в Андрівці (9), Троянах (1), Дмитрівці (3). Має форму посесивного ад'єктива з суфіксом *-ев*, утвореного на допрізвищевому етапі від особового імені *Стойко* з чергуванням *к-ч* (*стойчев сын*). Не виключено, що спочатку прізвисько *Стойчев* утворилося від форми *Стойчо* (пестлива форма від західноболгарського чоловічого імені *Стоя*), яке пізніше трансформувалося в прізвище *Стойчев* семантичним способом. Правда, деякі вчені розглядають гуцульські та румунські імена *Стоя*, *Стойка* як безпосереднє продовження слов'янських імен *Стоимир*, *Стоислав*.

Ботев – побутує в Троянах (1). Прізвище має форму присвійного прикметника з посесивним формантом *-ев*. Корінь прізвища співвідноситься з пестливим ім'ям *Ботьо*. В допрізвищевий період від цього імені утворився посесивний прикметник *ботев*, який вживався у функції означення в словосполученнях на зразок «ботев син». С. Илчев трактує походження цього прізвища дещо по-іншому: «Прізвище Ботев утворилося від імені Ботьо – скорочено від Богдан» [70, с. 85].

Пенєв – побутує в Полоузівці (3). Має форму посесивного ад'єктива з формантом *-ев*. Деякі дослідники вважають, що болгарське прізвище *Пенєв* утворилося від пестливого імені *Пеньо*.

У антропонімії досліджуваної території, як і інших регіонів, жіночі імена значно рідше, ніж чоловічі, використовуються для творення прізвищ. Як вважають учені, причиною цього є становище жінки у сім'ї. Власне, чоловік був главою родини, її годувальником, господарем, тому й ім'я його частіше давалося конкретному об'єкту, а жіночі імена лише за певних обставин могли ставати базовими для творення назв [2, с. 343].

У аналізованому матеріалі жіночі імена використано для творення наступних прізвищ:

Добриця – прізвище побутує в болгарському селі Луначарське (1) та українських селах Запорізького краю – Берестове (2), Карла Маркса (18), Миколаївка (4), Новопетрівка (4). В болгарській мові антропонім *Добриця* в функції прізвища не вживається. Там *Добриця* – особове жіноче ім'я, яке в українському мовному середовищі способом міжмовної антропонімічної конверсії трансформувалося в прізвище.

Добрянський – прізвище співвідноситься з особовим жіночим іменем – *Добряна*, побутує в с. Трояни (3).

Кашенков – прізвище побутує в Троянах (1). Прізвище *Кашинков* можна зближати з болгарським жіночим ім'ям *Каша* (від чоловічого *Кашо*), яке породило закономірні болгарські ім'я *Кашин* та прізвище *Кашинов*, зафіксовані в Болгарії.

Керин – прізвище побутує в Троянах (3) та в Болгарії. Співвідноситься з жіночим гіпокористичним іменем *Кера* від повного *Керана*.

Курта – прізвище побутує в с. Осипенко (1) та Тургенівка (6). Антропонім *Курта* зафіксований в Болгарії як особове жіноче ім'я *Курта*, що утворене від чоловічого імені *Курти*, *Курт*.

Куртин – прізвище побутує в Болгарії та запорізькому селі Єлизаветівка (4). Походить від особового жіночого імені *Курта*, але утворилося, як і *Курташев* та *Курташин* від прізвиська через посередництво посесивної форми.

Меншу групу антропонімів Запорізького краю складають назви мотивовані прізвисками. Прізвисько – вид антропоніма, додаткова, неофіційна назва, дана людині оточенням за визначальними рисами її характеру, фізичними ознаками, звичками, походженням. Виникнення прізвиस्क завжди було мотивоване, і його значення добре зрозуміле як носієві, так і тим, хто прізвисько вигадав. Прізвиском користується відносно невелика кількість людей. Прізвисько має найчастіше насмішкуватий, глузливий характер, і через те носій переважно не любить, коли його так називають»[6, с. 154]. У Запорізькому краї були зафіксовані такі прізвиська, що лягли в основу прізвищевих назв:

Башун – побутує в Полоузівці (1), прізвище виникло семантичним шляхом на основі прізвиська *Башун*, яке утворилось від «*баш*», що в болгарській мові позначало – *перший гравець* [78, с.19] .

Бащук – побутує в Дмитрівці (1), виникло семантичним шляхом на основі прізвиська *Бащук* – «*баща*»- *батько* [78, с.19] .

Баюш – побутує в Луначарському (2). Безсумнівно, прізвище *Баюш* сформувалося на базі прізвиська *Баюш* шляхом переходу лексеми з прізвищової антропонімії в прізвищеву.

Бевз – побутує в Дмитрівці (5 прізвищантів), Банівці (1), Лозанівці (3) та Королівці (5). Виникло семантичним способом на базі прізвиська *Бевз*, яке утворилося способом семантичної антропонімізації апелятива *бевз*.

Дамянов – прізвище побутує в Болгарії, а також в селах Запорізької області (Старопетрівка – 1 носій, Берестове – 4, Дмитрівка – 1). Прізвище утворилося способом семантичної конверсії прізвиська *Дамянов*.

Доганджиев – походить від прізвиська *Доганджиев*, зафіксоване в с. Дмитрівка (1). Прізвисько утворилось від «*догаджія*» – сокольничий [78, с.151].

Доганов – походить від прізвиська *Доганов*, побутує в с. Долинка (2), утворилось від апелятива «*доган*» – сокіл [78, с.151].

Зозуль – прізвище побутує в селах Дмитрівка (3) та Долинка (4). Утворене від прізвиська *Зозуль*, які реально існують в українській мові і зафіксовані фахівцями.

Зозуля – зафіксоване в Берестовому (28), Андріївці (15), Новопетрівці (9), Осипенко (1). Походить від прізвиська *Зозуля*, яке способом антропонімізаційної конверсії витворилося з апелятива *зозуля*. Серед болгарських прізвищ Запорізького краю та Болгарії антропонімів з основою *зозуля* немає, оскільки в болгарській мові ця птиця має назву *кукувица*.

Івков – прізвище активно вживається в Болгарії та в Запорізькому селі Дмитрівка (16), утворилося конверсійним способом від прізвиська *Івков*, оскільки носії етнічні болгари.

Друге основне джерело виникнення болгарських прізвищ – це походження або місце попереднього проживання основоположника роду. Особливо в таких випадках, коли людина не була місцева, всіх цікавило, крім її імені, звідки вона прибула, звідки походить. Виникнення прізвища від топонімічної назви не завжди можна встановити з абсолютною певністю.

А. Гейнце правильно відмічає, що для багатьох прізвищ сьогодні неможливо вказати місцевість, від назви якої вони були утворені, бо вона давно перестала існувати, а якщо й існує, то в її назві могли відбутися певні зміни, а прізвище зберегло давню форму [цит. за 36, с. 115].

Прізвища, утворені від топонімічних назв, можуть бути двох типів: прикметникові з суфіксами *-ськ-*, *-зьк-*, *-цьк-* та іменникові, переважно з

суфіксом *-ець*. Проте на території Запорізької області були зафіксовані тільки прикметникові прізвища:

Добруджалиєв – прізвище побутує в Дмитрівці (5). Співвідноситься з топонімом *Добруджа* (історична болгарська область на півночі Болгарії, яка до Другої світової війни належала Румунії) і катайконімом *добруджалия* (житель Добруджі). Прізвище утворене способом семантичної конверсії прізвиська *Добруджалиєв*, що походить від субстантивованого посесива на *-єв*, що, сформувавшись на базі апелятива (катайконіма) *добруджалия* «добруджанець» за допомогою форманта *-єв*, виділився із словосполучення *бруджалиєв син*, субстантивувався і способом конверсійної антропонімізації трансформувався в прізвисько, яке потім стало вживатися як прізвище [78, с. 50].

Добруджанов – прізвище побутує в Полоузівці (5). Співвідноситься з топонімом *Добруджа* і катайконімом *добруджанец* (житель Добруджі). Утворилося за моделлю: прізвище *Добруджанов* ← прізвисько *Добруджанов* (спосіб семантичної конверсії) ← посесив *Добруджанов* (син) ← катайконім *добруджан* (суфіксальний спосіб за допомогою форманта *-ан*).

Добруджанський – прізвище побутує в Дмитрівці (3). Співвідноситься з топонімом *Добруджа* і ад'єктоніма (відтопонімного прикметника) *добруджанський*. Від топоніма *Добруджа* за допомогою ад'єктивного форманта *-анський* утворився ад'єктонім *добруджанський*, який способом антропонімізаційної конверсії трансформувався в прізвище *Добруджанський*.

Серед відтопонімічних прізвищ (топонім – вид оніма, власна назва природного або створеного людиною об'єкта на Землі [6, с. 173]) варто виділити ті, походження яких достовірно не відомо, але зі семантики зрозуміло, що вони утворилися від топонімів. В основі прізвищ лежать назви міст (*Варна*, *Бяла*, *Русе*) та сіл (*Гложене*, *Говежда*, *Гирло*, *Горнова Могила*), в яких відображена місцевість, звідки переселялись болгари, тим самим намагаючись увіковічнити свої назви.

Варницький – побутує в с. Софіївка (3), походить від топоніма *Варна* (місто в Болгарії).

Беленський – зафіксоване в с. Дмитрівка (2), походить від топоніма *Бяла* (місто в Болгарії).

Гложенський – походить від топоніма *Гложене* (село в Болгарії), побутує в с. Софіївка (1).

Говежданський – прізвище утворене від топоніма *Говежда* (село в Болгарії), зафіксоване в с. Дмитрівка (2).

Горловський – антропонім походить від топоніма *Гирло* (село в Болгарії), прізвище зафіксоване в с. Полоузівка (3) та Дмитрівка (3).

Горновський – прізвище утворилося від топоніма *ГорноваМогила* (село в Болгарії) і вживається у с. Софіївка (1).

Русейський – походить від топоніма *Русе* (місто в Болгарії) і зафіксоване в селах Палаузівка (3) та Петрівка (5).

Брацлавський – прізвище побутує на території всієї України. На Запоріжжі вживається варіант *Браславський*. Його зафіксував Ю. Редько в Балтському районі Одеської області [37, с. 98]. Генетично – це відтопонімні прикметники (ад'ектоніми), що утворилися за допомогою форманта *-ськ(ий)* від ойконімних основ, які уже в складі ойконімів були між собою у відношеннях варіантності і склалися з двох коренів *брат-* (*бра-*, *брац-*, *брат-*) і *слав-*. Порівняймо в білоруській мові – *Браслау*, в словацькій – *Bratislava*, в польській – *Bractaw*. На основі цих ад'ектонімів спочатку способом конверсійної антропонімізації сформувалися прізвиська *Браславський*, *Братиславський*, *Брацлавський*, які в свій час стали функціонувати як відповідні прізвища.

Отже, у відантропонімних прізвищах Запорізького краю репрезентуються традиційні антропонімні основи – імена та прізвиська. Для відантропонімних назв характерна наявність специфічних суфіксальних формантів, які вказують на приналежність об'єкта певній особі. Важливість такої групи назв полягає у тому, що часто прізвища зберігають антропонімічну спадщину часто не зафіксовану, або не впорядковану у жодних документах і словниках. Набагато меншу групу відонімних антропонімів становлять

відтопонімні прізвища болгарського походження, які репрезентує група прикметникового походження з суфіксами *-ськ-*, *-зьк-*, *-цьк-*.

РОЗДІЛ 3

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ АНТРОПОНІМІВ

Науковці представляють різні підходи щодо з'ясування словотвірних особливостей прізвищ. Зокрема, П. П. Чучка виділяє морфологічний, семантичний і синтаксичний способи творення прізвищ, М. В. Бірило – первинні, вторинні та складні. Ю. К. Редько, враховуючи походження та будову, а також морфологічні ознаки прізвища, поділяє антропоніми на дві групи: прізвища іменникового та прізвища прикметникового зразка.

Із погляду на їхні специфічні властивості вчений пропонує окремо розглядати словотвір прізвищ-іменників та словотвір прізвищ-прикметників, виокремлюючи для першого типу чотири основні способи творення: семантичний, морфологічний, регресивний і синтаксико-морфологічний [37, с. 81]. Проте навколо запропонованої класифікації Ю. К. Редька і нині серед науковців ведуться дискусії.

У дослідженні ми опираємося на словотвірну структуру Ю. К. Редька і тому аналізуючи структурні особливості антропонімів, всі болгарські прізвища, зафіксовані на території Запорізької області, поділяємо на дві великі групи: прізвища іменникового та прикметникового типу.

В антропоніміконі Запоріжжя відчутно переважають прізвища іменникового типу, серед яких можна виділити:

1. Прізвища, утворені лексико-семантичним способом;
2. Прізвища, утворені морфологічним способом;
3. Прізвища, утворені складанням основ (синтаксично-морфологічним).

Прізвища, утворені лексико-семантичним способом (первинні прізвища), співвідносні з іменами й загальними назвами, досить рівномірно поширені серед населення всієї території України. Виникли ці прізвища ізпрізвицьк і є, можливо, найбільш архаїчними. Треба зауважити, що самепрізвища цієї групи у величезній кількості випадків ставали основами для творення морфологічним способом похідних прізвищ і прізвицьк усяких інших словотворчих типів. На території Запорізької області ці прізвища походять від назв:

1. Особових імен: чоловіче ім'я *Жадан* → *Жадан*, жіноче ім'я *Курта* → *Курта*, жіноче ім'я *Добрица* → *Добриця*, чоловіче ім'я *Марко* → *Марко*;

2. Професій, посад чи роду занять: *Котляр* («котельщик, котельник»), *Бердник* («бердник»);

3. Етносів: *Руснак* («русский»), *Черкез* («черкес»);

4. Дерев: *Чемширов* («самшит»);

5. Кольорів: *Кара* («чорний»), *Шарий* («колір»);

6. Абстрактних понять: *Дума* («слово»).

Морфологічний спосіб словотворення полягає у поєднанні афіксальних морфем з кореневою частиною в одне слово за певними словотвірними моделями, правилами, що існують у мові на різних етапах розвитку. Стосовно прізвищ термін «морфологічний» означає ускладнення її, тобто імен, прізвищ та деяких особових апелятивів спеціальними словотворчими формантами з означеною зміною функцій цих назв – переходом їх у додаткові до імен спадкові родинні найменування [26, с. 68].

При морфологічному способі творення прізвищевих назв використовували тільки суфіксацію, префіксального способу творення прізвищ узагалі як такого не було, а префікси, наявні у прізвищах, опинилися в їхніх твірних основах ще задовго до процесу творення прізвищевих назв, власне, на етапі творення співзвучних їм апелятивів [22, с. 27]. На досліджуваній території серед прізвищ, утворених морфологічним способом, за допомогою афіксів, на першому місці стоять суфіксальні форми.

В ономастиці вже усталено класифікацію прізвищ морфологічного способу творення, за якою виділяють:

1. Прізвища з патронічними формантами (*-енк(о)*, *-ич*, *-ович*, *-евич*);

2. Прізвища з посесивними суфіксами (*-ов*, *-ев*, *-ів*, *-ин*, *-ін*);

3. Прізвища з поліфункційними афіксами (*-ук*, *-юк*, *-чук*, *-ак*, *-ик*, *-ець*).

Цю класифікаційну схему покладено в основу дослідження.

Особові назви із суфіксом *-енк(о)* вперше фіксують латино-польські писемні пам'ятки західноукраїнської території у першій половині XV ст. [50,

с. 122]. Пам'ятки XVI ст. засвідчують, що патроніми на *-енк(о)* локалізуються в основному на Брацлавщині, зрідка зустрічаються на Київщині, Житомирщині, Галичині. У XVII ст. утворення на *-енк(о)* уже належать до найпоширенішого антропонімічного типу на території Східної України. А в козацьких реєстрах, складених після Зборівської угоди 1649 р., прізвищеві назви на *-енк(о)* мають абсолютну кількісну перевагу над усіма іншими. За підрахунками С. П. Бевзенка, у реєстрі Київського полку найменування на *-енк(о)* становлять 60 % від усього складу прізвищевих назв.

Зазначений факт свідчить і про те, що прізвищеві форми у XII ст. ще не мали тієї стабільності, якої вони набули пізніше, зокрема, антропоніми на *-енк(о)* ще не втратили живого зв'язку із загальними словами, вжитими на позначення синів за батьком. Цей зв'язок простежується у першій половині XIX ст., коли вже розпочалося офіційне впровадження прізвищ серед широких мас населення. Суфікс *-енк(о)* – це найбільш характеристичний формат українських прізвищ. Він належить до патронічних, прізвища на *-енк(о)* майже завжди означають сина того, кого називає передсуфіксальна частина [36, с. 121].

У Запорізькій області була зафіксована невелика кількість болгарських прізвищ на *-енк(о)*, *-єнк(о)*:

Червенко – побутує в Полоузівці (8), Дмитрівці (2). Семантично співвідноситься з ад'єктивом *черв* «червоний», від якого в допрізвищевий період за допомогою суфікса *-енк(о)* утворилося особове ім'я *Червенко* [78, с. 1159]. Не виключено, що спочатку це було не особове ім'я, а прізвисько *Червенко*, від якого семантичним способом витворилось особове ім'я *Червенко*, яке способом семантичної антропонімізації трансформувалося в прізвище.

Назаренко – прізвище побутує в болгарських селах Луначарське (3), Софіївка (12) та Трояни (3). Поширене воно майже на всьому українському терені. Співвідноситься з чоловічим особовим іменем *Назар*. В українській мові *Назаренко* – це однозначно прізвище з українським прізвищевим формантом *-енко*. Якщо прийняти цю гіпотезу, то прізвище *Назаренко* в болгарських селах

можна розглядати як «українізм» в болгарському антропоніміконі. Але є підстави й для іншої гіпотези. В болгарській мові є вторинні особові чоловічі імена на *-енко* із здрібненим відтінком в значенні, похідні від первинних. На думку С. Илчева, наприклад, *Назар* → *Назаренко* – особове чоловіче ім'я, «умалит. от Назар» [70, с. 352]. Якщо це так, то є підстави думати, що в болгарських селах Запорізької області прізвища *Назаренко* є не «українізмами», а генетично болгарськими особовими іменами, які в умовах українськомовного середовища стали виконувати функцію прізвища.

Болгаренко – прізвище побутує тільки в селі Осипенко (3). Воно не було зафіксоване в словнику болгарських прізвищ С. Илчева, оскільки воно сформувалося в українській мові на базі спочатку розмовного прізвиська *Болгаренко*, утвореного від українізованого етноніма *болгар* в значенні «болгарин» за допомогою прізвищевих формант *-енко*.

Агуренко – побутує в Старопетрівці (4), співвідноситься з болгарським *Агура*, від якого за допомогою українського прізвищевих формант *-енко* спочатку утворилося прізвисько *Агуренко* «син Агури», яке потім способом семантичної метонімії трансформувалося в українське прізвище *Агуренко*. Тому маємо болгарсько-український прізвищевий гібрид.

Бевзенко – побутує в Дмитрівці (5). Сформувалося від апелятива *бевзенко* за допомогою агентивного суфікса *-енк(о)* зі словотвірним значенням «особа, носій кореневої ознаки» або від апелятива *бевз* «бузок», або апелятива *бевзь* «дурень, йолоп, роззява».

Панченко – прізвище побутує в болгарських селах Луначарському (3) і Троянах (2). Привертають увагу в цьому прізвищі сегменти *Панч-* і *-енко*. Сегмент *Панч-* в антропонімах болгарської і української мови є спільним за семантикою і походженням. Про сегмент *-енко* слід сказати, що він викремлюється не лише в українському прізвищі *Панченко*, але й в болгарському особовому чоловічому імені *Панченко*, зафіксованому Илчевим в Тарнавському районі Болгарії, від якого пішло прізвище *Панченков* [70, с. 378]. На думку С. Илчева, антропонім *Панченко* є формою особового чоловічого

імені, варіантною до *Панчо* з відтінком зменшеності: *Пано* → *Панчо* → *Панченко*. Прізвище *Панченко* поширене в українських селах Запорізького краю і всієї України.

Значно меншу групу становлять прізвища на *-ук (-юк), -чук*. На думку І. І. Ковалика, «за допомогою похідного суфікса *-чук* тільки в українській мові утворені назви синів за ознакою професій їх батьків, які можуть ще означати й молодих спеціалістів» [25, с.142].

За значенням і твірною основою виявлені прізвища на *-ук (-юк), -чук* ми розподілили на:

1. Прізвища, утворені від назв родинних стосунків: *Бацук* – *баца* «батько»;

2. Прізвища, що вказують на певну ознаку носія: *Бевзюк* – *бевзь* (бовдур, дурень) ; *Марук* – *марук* (старець).

На третьому місці за продуктивністю знаходиться суфікс *-ак (-як)*. Це давній слов'янський поліфункціональний суфікс, що широко представлений як у загальних назвах, так і у власних особових назвах. Серед українських апелювативів зі значенням особи цей суфікс виявив найвищу продуктивність як назви за діяльністю, за зовнішньою та внутрішньою ознакою, за соціальним станом, за місцем проживання [55, с. 29]: *Пріснак, Горнак, Бурлак, Чумак*.

Словник болгарських прізвищ доводить абсолютну перевагу суфіксів *-ов, -ев*, хоча на території Запорізької області прізвища з цими формантами фіксуються не часто. Болгарські прізвища на *-ов / -ев* є точними еквівалентами відповідних російських прізвищ, вони перейшли в російську мову без змін. І тепер необхідний етимологічний або морфологічний аналіз, якщо ми хочемо встановити болгарське походження прізвищ типу *Димитров, Дойнов, Георгієв, Йорданов, Белков, Белинов, Белоев, Белушев, Гурманов*.

У прізвищі *Димитров* на болгарське походження вказує суфікс *-ов* і кінцевий наголос (в російській буде *Димитриев*), тоді як прізвище *Георгієв* тільки наголосом відрізняється від російського *Георгієв* (що відноситься, як

правило, до числа штучних прізвищ, прийнятих в середовищі духовенства). Деякі прізвища, наприклад, *Іванов*, безперечно, однакові в обох мовах.

У структурі досліджуваних прізвищ, що постали на основі суфіксальних дериватів власних імен запоріжців, виявлено форманти, які представлені одиничними прикладами:

-*аш* (із зменшено-фамільярним і гіпокористичним значенням):
Дмитраш ← *Дмитро*; *Петраш* ← *Петро*; *Йонаш* ← *Йон*;

-*ах* (із згрубіло-фамільярним відтінком значення): *Аврах* ← *Аврам*;
Семенах ← *Семен*;

-*ега* (із згрубілим відтінком): *Саврега* ← *Саверій*;

-*ечк(о)* (із відтінком зменшеності): *Ігнатечко* ← *Ігнат*; *Ілечко* ← *Ілля*;

-*ись* (із зменшено-пестливим відтінком значення): *Аврись* ← *Аврам*;
Корнись ← *Корній*;

-*иц'(а)* (із зменшено-пестливим значенням): *Петиця* ← *Петя* ← *Петро*;

-*иш* (із демінутивним значенням): *Павлиш* ← *Павло*.

Складання як окремих різновид морфологічного способу деривації передбачає розрізнення власне складання, зрощення й аббревіації. У Запорізькій області зафіксована невелика кількість сучасних прізвищ, які творяться шляхом слово- та основоскладання. Серед онімів власне складання вирізняються антропоніми, які дають характеристику загального вигляду людини, вказують на фізичні ознаки різних частин тіла носія чи їхні вади:

Белдедов – утворилося за допомогою суфікса *-ов* на базі словосполучення *бел дедо* «сивий дід». В українській мові прізвище *Білодід* утворилося способом конверсійної антропонімізації прізвиська *білодід*, яке способом словоскладання сформувалося на базі словосполучення. С. Ілчев болгарське прізвище *Белдедов* не виправдано виводить безпосередньо зі словосполучення *бел дедо* [70, с. 69], а Ю. Редько безпідставно виводить прізвище *Білодід* зі словосполучення *білий дід*, нехтуючи проміжним прізвищем *Білодід* [37, с. 68].

Беленозов – це болгарське прізвище С. Илчев виводить безпосередньо зі словосполучення *бели нозе* [70, с. 69], але підстав для цього немає, бо посесивний суфікс *-ов* може приєднуватися лише до основи з семою «особа», якої в словосполученні *бели нозе* немає. Ймовірніше прізвище *Беленозов* співвідносити зі словосполученням *беленозе човеци* «білоногі люди», яке в процесі вживання універбанізується і втрачає субстантив *човеци*, внаслідок чого ад'єктив *беленозе* субстантивується з семою «особа» і набуває значення прізвиська *Беленозе*, від якого за допомогою суфікса *-ов* і антропонімізації утворюється прізвище *Беленозов*.

Белобрадов – українізована форма *Белобородов* в селі Новопетрівці. Сформувався на базі прізвиська *Бялета брада* «біла борода» способом суфіксального словоскладання *Бял* (ата) + *о* + *брад* (а) + *ов* → *Бялобрдов* (*Бялобрадов*).

Белошапков – на думку С. Илчева, прізвище утворилося від діалектного *белошапка* «с бяла шапки» [70, с. 70]. В Болгарії побутує і прізвище *Белокапов* – від *белокап* «с бяла шапка». В Дмитрівці зі словосполученням *біла шапка* співвідноситься прізвище *Білошапка*, що сформувався конверсійним способом на основі прізвиська *Білошапка*, яке утворилося способом основоскладання (*біла шапка* ← *біл* + *о* + *шапка*).

Белоусов – побутує в Болгарії як запозичення з російської мови, а також фіксується в запорізьких селах: Осипенко (3) та Червонопілля (1). Прізвище утворилося на базі словосполучення *с бели мустаци* «з білимивусами» (*дядото бил русин* «дід був русином»). На базі словосполучення *білий ус* в українській мові за її питомими моделями утворилися українські прізвища *Белоус*, *Білоус*, *Білоусенко*, *Белоусенко*, які теж активно побутують на території Запорізької області.

Мохновид – прізвище побутує в болгарському селі Луначарське, є композитним утворенням спочатку прізвиськового характеру (*Мохновид*) на базі апелятивного словосполучення «мохнатий вид», а потім – прізвищового характеру способом семантичної конверсії.

Складені слова, що утворилися шляхом зрощення як поєднання кількох слів в єдину лексичну одиницю, поодинокі трапляються у досліджуваному регіоні: *Генов-Савельєв, Пенєв-Райков, Стоянов-Вічев, Іванов-Вічев, Тодоров-Бошков, Христов-Анастасєв*.

У словнику болгарських прізвищ небагато антропонімів, які сформувалися за допомогою суфіксів *-ськ-, -зьк-, -цьк-*. Походження таких болгарських прізвищ більш давнє, а їх тлумачення пов'язане з назвами сіл і міст або прізвишками перших володарів. Однак прізвища з такими формантами не є типовими для болгарської мови.

Середпрізвищ прикметникового типу у Запорізькій області значна кількість із суфіксами *-ськ-, -зьк-, -цьк-*. Уже пам'ятки давноруського періоду свідчать, що суфікс *-ськ-* служив для утворення відносних прикметників. За його допомогою формувалися прикметники від назв місцевостей, племен і народностей для вираження приналежності. Пізніше за допомогою цього суфікса стали утворюватися також прикметники від загальних осіб і тварин, від назв конкретних і абстрактних [26, с. 24].

Утворені таким способом відносні прикметники дуже часто ставали родовими прізвищами, особливо, якщо походили від назв населених пунктів [6, с. 34]. Дослідники давніх українських пам'яток зауважували, що вживання прикметникових прізвищ із суфіксом *-ськ-* було класово обмеженим [12, с. 25], вони належали представникам багатшої шляхетської частини суспільства, зокрема козацької верхівки.

Найчастіше такі прізвища являли собою відтопонімічні відносні прикметники, утворені від назв населених пунктів, що були у власності роду. Зважаючи на те, що прізвища цього різновиду типові для української, білоруської, болгарської та польської мов, не завжди легко встановити їх походження, особливо, якщо прізвище не має чітких фонетичних характеристик однієї, другої чи третьої мов [58, с. 217].

Варто зазначити, що прізвища із суфіксом *-ськ-, -цьк-, -зьк-* дослідники кваліфікують по-різному: то як лексико-семантичні утворення [26, с. 11], то як

антропоніми, що виникли морфологічним способом [24, с. 56], або як прізвища зполіфункційними формантами [32, с. 14].

П. П. Чучка розглядає прізвища на *-ськ-* в межах морфологічного способу творення, зазначаючи, що частина з них «постали завдяки семантичному способові словотвору» [58, с. 373]. Таке трактування ролі суфікса *-ськ-* у творенні прізвищ – аргументоване підтвердження поліфункційності цього форманта.

Ми з'ясували, що суфікси *-ськ-*, *-зьк-*, *-цьк-*, утворюючи прізвища Запорізького краю, можуть приєднуватися безпосередньо до кореневої морфеми: *Кулинський, Дуйлавський, Загорський, Черванський, Бучулійський, Гогунський, Макидонський, Хаджийський, Буюклійський, Бабінецький, Бахмацький, Бердицький, Бевзицький, Богославський, Гловацький, Муравицький, Балицький, Заброцький, Аловацький, Варницький, Земницький.*

Частина прізвищ на *-ськ-* утворені від основ, які поширені суфіксами *-ов-*, *-ів-*, *-ев-*, *-єв-*, *-ин-*, *-ан-*, *-ян-*: *Йорданський, Кінчевський, Стойловський, Гирдевський, Дуйловський, Кенчевський, Кончевський, Рулевський, Нейковський, Орловський, Паросковський, Смоковський, Дашевський, Кадинський, Островський, Пашковський.*

У Запорізькій області засвідчені прізвища у формі присвійних прикметників, вони виникли як назви сина від імені або прізвиська батька чи матері й утворені за допомогою суфіксів *-ов*, *-ев(-єв)*: *Петро → Петров, Димитр → Димитров, Георгий → Георгиев, Андрій → Андреєв, Константин → Константинов, Христофор (Христо) → Христофоров, Іван → Іванов, Аврам → Аврамов, Стойко (Стойчо) → Стойчев, Доганджиев (прізвисько) → Доганджиев, Георгій → Георгиев, Ботьо → Ботев, Беляк (прізвисько) → Беляков, Бочо → Бочев.*

Прізвища на *-ин-* це патроніми у широкому значенні терміна. Це колишні присвійні прикметники, які вказували, чийм саме сином був його перший денотат. Суфікс індивідуальної належності *-ин* міг сполучатися лише з особовими назвами на *-а*, а це означає, що він додавався переважно до

іменування матері. Отже, за його допомогою утворювалися, звичайно, матроніми. Твірними основами таких матронімів виступали власні особові імена: *Кера* → *Керин*, *Курта* → *Куртин*, *Беца* → *Бенин*, *Бена* → *Бецин*.

Отже, всі болгарські прізвища, зафіксовані на території Запорізької області, поділяються на дві великі групи: прізвища іменникового та прикметникового типу. В антропоніміконі Запоріжжя переважають прізвища іменникового типу, які утворені лексико-семантичним способом, морфологічним та синтаксично-морфологічним. Більшість прізвищ виникли афіксальним різновидом морфологічного способу, серед яких домінують прізвища з поліфункційними формантами *-ак*, *-чак*, *-ик*, *-ець*, посесивними суфіксами *-ов*, *-ев*, *-ів*, *-ин* і патронімними афіксами *-ич*, *-енк(о)*. Проаналізований прізвищевий матеріал виявив розгалужену систему твірних основ, що свідчить про природний і тривалий процес їхнього формування.

ВИСНОВКИ

Безперечно, не зважаючи на відносно молодий вік, літературна ономастика має великі напрацювання. Однак, і на сьогодні в українській ономастиці відсутні дослідження, присвячені комплексному аналізу прізвищ окремого регіону. Система прізвищ, яка об'єднує в собі різноманітну єдність внутрішніх та зовнішніх чинників, є цінним джерелом для вивчення історичних процесів, що відбувалися у мовній структурі прізвищ; для визначення характерних словотвірних тенденцій у структурі онімів як компонентів лексичної системи. У цьому відношенні антропонімія окремих історичних та етнографічних регіонів є особливо вдячним дослідним матеріалом. Одним із таких регіонів є надвеликолузький, який входив колись до володінь козацького Запорожжя.

Досі небагато лінгвістичних розвідок, у яких би цілісно досліджувалася антропонімія конкретного регіону: Закарпаття (докторська дисертація П. Чучки), прізвища Середньої Наддніпрянщини (І. Сухомлин), Бойківщини (Г. Бучко), Лемківщини кінця XVII – поч. XIX ст. (С. Панцьо), Буковинського Придністров'я (Л. Гарновецька), Верхньої Наддністріянщини (І. Фаріон), Гуцульщини (Б. Близнюк), Середнього Полісся (І. Козубенко), північного Степу (Т. Марталога).

Антропонімія Запорізького регіону, як і всієї України, сформувалася в процесі складного історичного розвитку. Численні племена й народи за довгі століття перебування на цій території залишили свої назви, пов'язані не лише з природно-кліматичними умовами і господарським побутом, а й з окремими історичними подіями.

Болгари в Запорізький край переселялися не безпосередньо з Болгарії, а з проміжної території – з Молдови (тоді Бесарабії), в якій вони проживали тривалий час. Переселення завжди пов'язане з втратою деяких елементів своєї національної культури і побуту та набуттям чужих в нових умовах життя. Протягом 1861-1863 рр. болгарськими переселенцями було засновано у Бердянському та Мелітопольському повітах Таврійської губернії 36 сіл, з

якихдо сьогодні залишилося у Запорізькому краї 29 поселень Бердянського, Приморського, Приазовського та Якимівського районів.

Болгари Запорізької області вже мали певний досвід пристосування до інших природних та соціальних обставин, бо переселялися з Болгарії спочатку в Молдавію, а потім – на Запоріжжя, і деякі фактори входження в нове життя. Вони, по-перше, вже мали прізвища, що полегшувало їх ідентифікацію, а по-друге – навчилися селитися на нових землях компактними поселеннями (селами) уже сформованими громадами на суміжній території, що полегшувало їхнє облаштування, спілкування, взаємодопомогу, захист, виживання і збереження.

За семантикою твірної основи болгарські прізвища Запорізького краю поділяємо на дві групи: відапелятивні назви (похідні від загальних назв) та відонімні назви (ті, що походять від власних назв).

Етимологічний аналіз засвідчив, що семантичну базу болгарських прізвищ Запорізького краю сформували такі групи апелятивної лексики: болгарська ремісничя, професійна лексика; етноніми; назви соціального стану людини; терміни спорідненості; назви осіб за зовнішніми та внутрішніми ознаками; назви осіб за кольористичною ознакою; назви осіб за локативною ознакою; флористичні та фауністичні назви; назви абстрактних понять. Номенклатура цих семантичних груп склалася в болгарському середовищі і в складі прізвищ мігрувала спочатку в Молдавію, а потім в Україну, і, незважаючи на сильний вплив української мовної стихії, в якій вони нині побутують, зберегли свій болгарський статус.

У відантропонімних прізвищах Запорізького краю репрезентуються традиційні антропонімні основи – імена та прізвиська. Для відантропонімних назв характерна наявність специфічних суфіксальних формантів, які вказують на приналежність об'єкта певній особі. Важливість такої групи назв полягає у тому, що часто прізвища зберігають антропонімичну спадщину часто не зафіксовану, або не впорядковану у жодних документах і словниках. Набагато меншу групу відонімних антропонімів становлять відтопонімні прізвища

болгарського походження, які репрезентує група прикметникового походження з суфіксами *-ськ-*, *-зьк-*, *-цьк-*.

Всі болгарські прізвища, зафіксовані на території Запорізької області, поділяються на дві великі групи: прізвища іменникового та прикметникового типу. В антропоніміці Запоріжжя переважають прізвища іменникового типу, які утворені лексико-семантичним способом, морфологічним та синтаксично-морфологічним. Більшість прізвищ виникли афіксальним різновидом морфологічного способу, серед яких домінують прізвища з поліфункційними формантами *-ак*, *-чак*, *-ик*, *-ець*, посесивними суфіксами *-ов*, *-ев*, *-ів*, *-ин* і патронімами афіксами *-ич*, *-енк(о)*. Проаналізований прізвищевий матеріал виявив розгалужену систему твірних основ, що свідчить про природний і тривалий процес їхнього формування.

Отже, у результаті проведеного комплексного аналізу офіційних особових назвжителів Запорізького краю простежено специфіку місцевогоантропонімічного матеріалу, яка полягає в строкатості прізвищевої системи, зокрема етнічній, що пов'язано з історією формування населення міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій Ю. Б. Функціонування прізвищевих субстантивів, співвідносних з особовими іменами, у Середній Наддніпрянщині. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ, 2008. С. 52–60.

2. Білінська Л. В. Відантропонімні мікротопоніми Покуття. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Філологічні науки*. 2010. Вип. 89(3). С. 341–344. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2010_89%283%29__85.

3. Булава Н. Ю. Словотвірні особливості сучасних українських прізвищ Північної Донеччини. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zzo/2005_9/Vulava.pdf.

4. Булава Н. Ю. Усічено-суфіксальні імена в основах українських прізвищ Північної Донеччини. *Записки з ономастики*. Одеса : Астропринт, 2003. С. 114–121.

5. Бучко Г. С. Способи творення українських прізвищ (морфологічний спосіб). *Наукові записки. Мовознавство*. Тернопіль : ТДПУ, 2003. С. 22–28.

6. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок- НТ, 2012. 256 с.

7. Вербич С. О. Українська ономастика : перспективи розвитку. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 73–80. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2010_3_9.

8. Вовк А. В., Ковальчук М. С. Відонімні утворення в мові сучасної газети. *Український смисл*. Дніпропетровськ, 2015. С. 21–29.

9. Галахова Н. М. Болгари Запорізького краю. Історія та сучасність. *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*. Запоріжжя, 2010. Випуск XXVIII. С. 269–273.

10. Герасимчук В. А. Антропоніми: історія і сучасність: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2002. 152 с.

11. Герасимчук В. А. Поетоніми як засіб художньої характеристики. *Дивослово*. 1999. № 11. С. 14–19.

12. Горпинич В. О. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: монографія. Дніпропетровськ–Миколаїв : Іліон, 2006. 237 с.
13. Горпинич В. О. Болгарські прізвища в сучасному антропоніміконі Бердянщини : монографія. Дніпропетровськ : Нова ідеологія, 2010. 320 с.
14. Горпинич В. О. Прізвища Степової України. Дніпропетровськ : ДДУ, 2000. 404 с.
15. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія : навч. посіб. Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. 189 с.
16. Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Прізвища Дніпровського припорожжя. Дніпропетровськ : Пороги, 2003. 269 с.
17. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVII ст. Київ : Наукова думка, 1988. 172 с.
18. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. : монографія. Київ : Наукова думка, 2003. 168 с.
19. Желєзняк І. М. До історії українських прізвищ. *Мовознавство*. 1976. № 5. С. 65–72.
20. Журавльова Н. М., Мановицька А. Я. Про походження деяких сучасних українських прізвищ Нижньої Наддніпрянщини. *Культурологічний вісник*. Запоріжжя, 1994. С. 52–56.
21. Задорожна Н. О. Ономастика як сфера лінгвістичних компетенцій учителя. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2010. № 11. С. 25–30.
22. Ільченко І. І. Антропонімія Нижньої Наддніпрянщини: навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. 84 с.
23. Ільченко І. І. Джерела вивчення антропонімікону Надвеликолужжя. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2012. № 1. С. 211–214. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2012_1_43.
24. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. Київ : Наукова думка, 1984. 152 с.

25. Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами : до IV Міжнар. з'їзду славістів. Львів : Львівський держ. ун-т ім. І. Франка, 1958. С. 136–153.
26. Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини : монографія. Київ : Факт, 2004. 197 с.
27. Лісова Л. О. Прізвища з поліфункційними формантами в антропоніміконі півдня Волинської області. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. Вип. 3. С. 87–94. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lis_2015_3_10.
28. Манакіна Н. М. Словотвірна будова антропонімів на -ськ(ий) в українській мові XVII ст. *Питання історичної ономастики України*. Київ : Наукова думка, 1994. С. 225–232.
29. Марталога Т. В. Антропонімія північного степу України : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 1997. 16 с.
30. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища. Київ : Знання, 1990. 48 с.
31. Німчук В. В. Українські прізвища з суфіксами -ук, -чук та етимологічно споріднені утворення. *Українська діалектологія і ономастика*. Київ : Наукова думка, 1964. С. 194–210.
32. Новикова Ю. М. Семантико-словотвірна структура прізвищ Центральної і Східної Донеччини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2008. 235 с.
33. Панцьо С. Є. Рослинний і тваринний світ у прізвищах галицьких лемків. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами* : тези доповідей. Ужгород, 1982. С. 172–174.
34. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля. Тернопіль: ТНПУ, 2001. 194 с.
35. Пачев С. И. Возникновение болгарских сел в Северном Приазовье (1861–1863). Мелитополь : МГПУ, 2007. 88 с.

36. Редько Ю. К. Основні словотворчі типи сучасних українських прізвищ у порівнянні з іншими слов'янськими. *Філологічний збірник*. Київ : Наукова думка, 1958. С. 112–130.

37. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ : Наукова думка, 1966. 216 с.

38. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. *Словник-довідник*. Київ : Наукова думка, 1986. 310 с.

39. Суперанская А. В. Современный словарь личных имён: Сравнение. Происхождение. Написание. Москва : Айрис-пресс, 2005. 384 с. URL : <https://azbyka.ru/deti/wp-content/uploads/2018/04/superanskaja-sovremennyj-slovar-lichnyh-imen.pdf>.

40. Сухомлин І. Д. Антропонімія Нижнього Дніпра і деякі питання заселення степової України. *Питання ономастики Південної України*. Київ : Наукова думка, 1974. С. 34–38.

41. Ткаченко О. Б. Прізвища з суфіксом -енко та споріднені утворення. *Слов'янське мовознавство*. Київ, 1958. С. 38–53.

42. Ткаченко О. Б. Українські прізвища з суфіксом -енко та споріднені утворення. *Українська мова в школі*. 1958. № 1. С. 25–27.

43. Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира. *Русский язык в научном освещении*. Москва : Языки славянской культуры, 2002. С. 112–127.

44. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. – 550 с.

45. Торчинський М. М. Історія антропонімічних студій (на матеріалі дисертацій, захищених в Україні у II половині XIX – на початку XXI століть. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2006. С. 261–265.

46. Торчинський М. М. Українська ономастика: навч. посіб. Хмельницький: ХНУ, 2010. 237 с.

47. Фаріон І. Д. Антропонімійна система Верхньої Наддністрянщини кінця ХУІІІ-початку ХІХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 1996. 22 с.
48. Франко І. Я. Причинки до української ономастики : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 36. С. 391–426.
49. Хвіщук О. В. Структурно-семантичний аналіз прізвищ жителів м. Нововолинська Волинської області : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2018. 19 с.
50. Худаш М. Л. До питання класифікації українських прізвищевих назв ХІV-ХVІІІ ст. *З історії української лексикології*. Київ : Наукова думка, 1980. С. 96–160.
51. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 236 с.
52. Худаш М. Л. З історії формування і становлення українських прізвищ. *Мовознавство*. 1969. № 2. С. 37–46.
53. Худаш М. Л. Украинская антропонимия ХІV–ХІХ вв. Мужские именованія: автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ужгород, 1980. 24 с.
54. Худаш М. Л. До питання генези українського антропонімного форманта -енко. *Слов'янська ономастика*. Ужгород, 1998. С. 212–219.
55. Чучка П. П. Антропонимия Закарпаття : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.01. Київ, 1970. 45 с.
56. Чучка П. П. Антропонимія як засіб етнічної ідентифікації людності. *Мовознавство*. 1988. № 1. С. 11–21.
57. Чучка П. П. Власне українські особові імена. *Дивослово*. 2004. № 4. С. 20–26.
58. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців. *Історико-етимологічний словник*. Львів : Світ, 2005. 702 с.

59. Чучка П. П. Украинские андронимы на славянском фоне. Перспективы развития славянской ономастики. *Научные записки МГУ*. Москва : Наука, 1980. С. 157–162.
60. Шевцова В. А. Антропонимия Среднеднепровского Левобережья Украины: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Киев, 1989. 20 с.
61. Шульгач В. П. Етимологічні замітки з української антропонімії. *Мовознавство*. 1994. №. 4. С. 12–19.
62. Шульгач В. П. З історії української антропонімії (етимологічні етюди). *Щорічні записки з українського мовознавства*. Одеса, 1998. Вип. 5. С. 20–24.
63. Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ : Довіра, 2008. Ч. 1. 413 с.
64. Щетинин Л. М. Имена и названия. Ростов –на– Дону : Издательство Ростовского университета, 1968. 215 с.
65. Ящук Л. В. Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст. : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 20 с.
66. Ящук Л. В. Прізвищеві назви Житомирщини XVI–XVII ст. із суфіксом -ен(я). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство*. Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 362–366.
67. Ящук Л. В. Суфіксальні варіанти християнських чоловічих імен Житомирщини XVI–XVII ст. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2017. С. 199–211.
68. Ангелова-Атанасова М. Личните имена у българите в началото на XXI в. (екстралингвистичен аспект). *Състояние и проблеми на българската ономастика*. Т. 8. Велико Търново : Университетско издателство «Св. Кирил и Методий», 2002. С. 47–60.
69. Атанасов П. Българи в Приазовието. Българите в чужбина. *Глобус 91*. София, 1998. С. 338–408.

70. Илчев С. Речник на личните и фамилните имена у българите. София : Изток-Запад, 2012. 829 с. URL : <https://iztok-zapad.eu/image/catalog/materials/Rechnik-Ilchev.pdf>.

71. Ковачев Н. Българска ономастика (наука за собствените имена). Велико Търново : Университетско издателство «Св. Кирил и Методий», 1982. 230 с.

72. Михина А. Ф. Способи за идентификация на българите от Приазовието, Украйна (върху материал от архивни документи и теренни записи). *Научни изследвания в чест и памет на академик Иван Дуриданов*. Велико Търново, 2006. С. 243–248.

73. Михина А. Ф. Функциониране на андронимите в българската диаспора в Приазовието. Състояние и проблеми на българската ономастика. Велико Търново : Университетско издателство «Св. Кирил и Методий», 2009. Т 10. С. 277–287.

74. Михина А. Ф. Антропонимическите традиции на българската диаспора в Украйна (СРП трохосновни). Състояние и проблеми на българската ономастика. Велико Търново : Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2010. С. 240–251.

75. Селимски Л. Етюди по българската антропонимия. Лични имена. Велико Търново : Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2006. 224 с.

76. Филипов Н. Българско изселване в чужбина от падането на България под турска власт до ново време. Българите в чужбина. София : Глобус 91, 1998. С. 13–19.

77. Хаджиниколова Е. За произхода на българския селища в Бессарабия и Южна Русия. Българска етнография. София, 1983. С. 14–22.

78. Чукалов С. Българско-руски речник. София : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1960. 1191 с.

79. Batoma A. Onomastics and Indirect Communication Among The Kabre of Northern Togo. *Nordic Journal of African Studies*. USA : University of Illinois, 2009. No 18 (3). P. 215–234.

80. Bright W. What is a Name? Reflections on Onomastics. *Language and Linguistics*. USA, 2000. No 4 (4). P. 669–681.

81. Gary D. Narrative and Consciousness : Literature, Psychology and the Onim. New York : Oxford university press, 2003. 252 p.

82. Lieberson S. A matter of taste. How names, fashions, and culture change. New Haven : Yale University Press, 2000. 145 p.

83. Zawawi S. What's in a name. New York : Afica World Press, 1996. 315 p.